

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Людмила НЄМЕЦЬ

«_____» _____ 2023 р.

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4 курсу, групи ГЕ-41
спеціальності 106 «Географія»
ОПП « Економічна, соціальна географія
та регіональний розвиток»
Шерстюк Антон Дмитрович

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Телебенєва Євгенія Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____ *Голова ЕК Павло ШУКАНОВ*

_____ *Секретар ЕК Олена ПЕДЬ*

«_____» _____ 2023 р.

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	6
1.1. Органічне сільське господарство, як об'єкт суспільно-географічного дослідження.....	6
1.2. Методичні основи дослідження органічного сільського господарства.....	11
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	16
2.1. Природні та суспільно-географічні чинники розвитку органічного сільського господарства в Україні.....	16
2.2. Зарубіжний досвід та просторові відмінності розвитку органічного сільського господарства у світі.....	25
2.3. Організаційно-правове регулювання ведення органічного сільського господарства.....	36
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	42
3.1. Сучасний стан функціонування органічного сільського господарства.....	42
3.2. Проблеми та перспективи розвитку органічного сільського господарства.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Органічне сільське господарство відноситься до методів вирощування сільськогосподарських культур і розведення тварин без використання синтетичних пестицидів, мінеральних добрив, антибіотиків та гормонів росту. Органічні фермери використовують натуральні методи, такі як компостування, повернення поживних речовин у ґрунт, ротація культур і біологічний контроль шкідників для збереження ґрунту та водних ресурсів та підтримки екосистемного балансу.

Органічне сільське господарство спрямоване на створення стійких систем виробництва, зменшення негативного впливу на довкілля, підтримку біорізноманіття та забезпечення високоякісних продуктів. Відповідно до стандартів органічного сільського господарства, виключаються використання ГМО, хімічних пестицидів та синтетичних добрив.

Органічні продукти, такі як овочі, фрукти, м'ясо, молоко та інші, що вирощуються за принципами органічного сільського господарства, мають популярність серед споживачів, які бажають харчуватися більш натуральними та екологічно чистими продуктами. Органічне сільське господарство також сприяє збереженню родючості ґрунту, запобігає забрудненню водних джерел та зменшує енерговитрати виробництва.

Проте, важливо враховувати, що органічне сільське господарство може бути вимогливішим у виробництві та може потребувати більше робочої сили порівняно з традиційними методами. Також, органічне виробництво може бути вразливим до погодних умов та шкідників.

Органічне сільське господарство в Україні є важливим напрямком розвитку сільського господарства. Країна має значний потенціал для розвитку органічного сектору через свої природні умови, широкі земельні площі та багатство біорізноманіття.

Україна має один з найбільших площ органічних земель у світі. За даними органічних сертифікаційних організацій, органічні землі в країні займають понад 1,5 мільйона гектарів. Українські фермери вирощують органічні зернові, овочі, фрукти, ягоди, м'ясо, молоко та інші продукти.

Органічне сільське господарство в Україні регулюється законодавством, зокрема Законом України "Про органічне виробництво" та відповідними нормативними актами. У країні діють організації, які займаються сертифікацією органічних продуктів та контролюють дотримання стандартів органічного виробництва.

Органічні продукти з України експортуються на зовнішні ринки, включаючи країни Європейського Союзу. Зацікавленість споживачів у здоровому та екологічно чистому харчуванні сприяє попиту на українські органічні продукти.

Уряд України підтримує розвиток органічного сектору шляхом надання фінансової підтримки, сприяння науковим дослідженням, створення сприятливих умов для органічних фермерів та просування органічних продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Органічне сільське господарство в Україні має великий потенціал для подальшого розвитку, сприяє збереженню природних ресурсів, підтримує здоров'я населення та сприяє сталому розвитку сільських територій.

Метою дослідження є виявлення просторово-часових особливостей функціонування органічного сільського господарства України, встановлення проблем та перспектив розвитку органічного землекористування.

Відповідно до мети були поставлені наступні завдання:

- охарактеризувати природні та суспільно-географічні чинники розвитку органічного сільського господарства;
- розглянути зарубіжний досвід ведення органічного сільського господарства;
- проаналізувати організаційно-правове регулювання органічного напряму землекористування;
- з'ясувати просторово-часові відмінності розвитку органічного сільського господарства України;
- обґрунтувати проблеми та перспективи розвитку органічного сільського господарства.

Об'єкт дослідження – органічне сільське господарство України.

Предмет дослідження – просторо-часові особливості розвитку органічного сільського господарства України, проблеми та перспективи.

Матеріали й методи (методика) дослідження. Під час написання кваліфікаційної роботи бакалавра були використані статистичні та інформаційні матеріали наступних організацій: *міжнародні організації* – Фао (Організація Об'єднаних Націй з питань харчування та сільського господарства) - розробляє політики, стандарти та настанови для органічного сільського господарства; IFOAM (Міжнародна федерація органічного руху) – займається підтримкою та розвитком органічного сільського господарства в усьому світі.

Національні органи - Міністерства сільського господарства – в багатьох країнах є окремі департаменти або відділи, що відповідають за розвиток органічного сільського господарства та регулювання його виробництва та маркетингу. Органи сертифікації - відповідають за надання сертифікатів органічного статусу фермерським господарствам та продукції, яка відповідає органічним стандартам.

Регіональні органи – Організації розвитку сільських територій – працюють над сприянням розвитку органічного сільського господарства на певній території, надаючи фінансову підтримку, консультативні послуги та іншу допомогу фермерам. Об'єднання фермерів – можуть виконувати важливу роль у підтримці та сприянні органічному сільському господарству, представляючи інтереси фермерів і забезпечуючи обмін знаннями та досвідом.

Методи, що використовувались під час написання кваліфікаційної роботи – загальнонаукові: системний, еколого-географічного аналізу і синтезу, моделювання, порівняння і аналогії; конкретнонаукові: районування, картографічний, статистичний.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи бакалавра. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел – 71, та 7 додатків. Обсяг кваліфікаційної роботи бакалавра – 81 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Органічне сільське господарство, як об'єкт суспільно-географічного дослідження

Інтенсивний розвиток аграрного виробництва в Україні, який є підґрунтям економічного розвитку держави, негативно впливає на стан довкілля. Наслідками екологічно необґрунтованого, екстенсивного розвитку сільського господарства стали інтенсивний розвиток ерозійних процесів, зниження родючості ґрунтів, зміна їх фізичних властивостей, засолення, заболочування, дефляція, механічне руйнування структури різноманітними знаряддями обробітку, забруднення мінеральними добривами, отрутохімікатами, мастилами і паливом. Альтернативою традиційного методу господарювання є органічне землеробство, при якому повністю виключається застосування отрутохімікатів, мінеральних добрив, а при утриманні тварин не застосовуються антибіотики і гормони росту. Органічне сільське господарство ґрунтується на використанні органічних добрив, насамперед гною, торфу, сапропелів, щоб у ґрунті постійно зростав вміст гумусу – основа його родючості, на дотриманні певних правил при переробці та виготовленні кінцевого продукту. Крім того, у світі, і в Україні формується попит на органічні продукти: безпечні, корисні і смачні. Органічний світовий ринок стабільно зростає два останні десятиріччя, досягнувши у 2020 р. рівня 92 млрд євро. Попит споживачів на здорову продукцію в світі щорічно зростає на 8-12 %, а її виробництво – лише на 4 %.

На міжнародних ринках зростає попит на українську органічну продукцію, починає формуватися внутрішній ринок. Необхідна активна популяризація цінності органічних продуктів для організму людини, для відновлення стану довкілля, економічне стимулювання агровиробників з вирощування і переробки органічних продуктів. Тому актуальним є дослідження стану, проблем, перспектив розвитку органічного виробництва України.

Дослідженням органічного сільського господарського займалися наступні вчені та науковці: М. Гжибовська, М. Грунда, Х. Вільєр, М. Окада, Ж. Родейл, Р. Штайнер, В. І. Артиш, Т. О. Зайчук, Н. М. Головаченко, Т. О. Зінчук та ін. [63], О. І. Шкуратов, П. О. Стецишин, В. В. Рекуненко, В. В. Пиндус [53, 66], дослідження теми землеробства в Україні присвячені роботи наступних вчених – М. І. Кобець, О. М. Яценко, Ю. С. Завадська [29, 68], дослідженням іноземного досвіду, щодо розвитку органічного сільського господарства присвячені роботи таких вчених, як М. Сокол, О. А. Никитюк [38, 39, 49, 60], О. В. Рудницька, В. А. Чудовська, О. Шубравська [46, 56, 64, 67], проблемами та перспективами розвитку органічного сільського господарства присвячені роботи таких науковців, як О. І. Шкуратов, В. А. Чудовська, А. В. Вдовиченко [57, 58, 59, 61, 63-65], суспільно-географічні аспекти розвитку розглядала Я. С. Сосницька [50].

Існують обґрунтовані науковцями різні визначення поняття «органічне сільське господарство». За Т. О. Чайка, це багатофункціональна агроекологічна модель виробництва органічної сільськогосподарської продукції з певними цілями, принципами і методами, що ґрунтуються на ретельному менеджменті (плануванні і управлінні) агроекосистемами [55].

В. І. Артиш трактує органічне сільське господарство як модель виробництва натуральної продукції з оздоровчими властивостями, що ґрунтується на використанні біологічних та агротехнічних методів господарювання за встановленими правилами у визначених зонах [4].

Н. М. Головаченко розкриває зміст цього питання в аспекті реалізації основних засад багатофункціонального сільського господарства, що дає змогу враховувати не лише технологічні і управлінські обмеження у виробництві сільськогосподарської продукції, а й передбачати формування системи безпеки продовольства на підґрунті екологічного і економічного виправданого та соціально справедливого впливу на живу природу для гарантування якості життя майбутніх поколінь [16].

М. І. Кобець розглядає органічне сільське господарство, як систему сільськогосподарського менеджменту агросистем, що ґрунтується на максимальному використанні біологічних чинників підвищення родючості

ґрунтів, агротехнологічних та інших заходів, які забезпечують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції і сировини [29].

В. І. Вовк визначає це поняття як практичну реалізацію загальної концепції сталого розвитку в агровиробничій сфері, задовольняючи потреби сьогодення, не ставлячи при цьому під загрозу потреби майбутніх поколінь [11].

Біодинамічне сільськогосподарське виробництво, розпочате в 20-х рр. XIX ст. Р. Штейнером (Австрія); біоактивне міні-землеробство, запропоноване Лемер-Буше (Франція), екологічне землеробство М. Фукуока та філософа Мокіші Окада (188-1955 рр.) (Японія); ЕМ-технології Тєруо Хіґа (Японія); орґано-біологічне сільськогосподарське виробництво Х. Міллєра (Швейцарія), Г. Руша (Австрія) [28, 63].

Орґанічне виробництво, як практика вирощування їжі та інших сільськогосподарських продуктів без використання синтетичних хімікатів та ГМО, почало активно розвиватися вже кілька десятиліть тому. Точний початок орґанічного руху може варіюватися в залежності від країни та регіону, але загальною тенденцією є зростання інтересу до здорової та екологічно чистої їжі.

Середньострокові передвоєнні зусилля, що спрямовані на розвиток орґанічного виробництва, почалися в 20 столітті. Перші кроки були зроблені в Європі та Північній Америці. Наприклад, у 1920-х роках в Німеччині з'явилися перші орґанічні ферми, де вирощувалися продукти без хімічних добрив та пестицидів.

Проте справжній прорив орґанічного виробництва стався в другій половині 20 століття, коли було виявлено шкідливі впливи хімічних пестицидів та фертилізаторів на здоров'я людей і навколишнє середовище. У 1960-х та 1970-х роках почали з'являтися рухи за охорону довкілля та зростання свідомості щодо здорового способу життя. Це спричинило зростання попиту на орґанічні продукти.

Перший міжнародний органічний стандарт було запроваджено в Швейцарії в 1973 році. Згодом були створені інші національні та міжнародні стандарти, які регулюють виробництво та маркування органічних продуктів.

У 1990-х роках органічне виробництво почало швидко розвиватися по всьому світу. З'явилися нові органічні сертифікаційні організації, фермерські ринки та магазини, спеціалізовані виробники органічних продуктів.

За останні десятиліття органічне виробництво стало значно популярнішим і доступнішим. Багато країн приймають законодавство, що регулює органічне виробництво та маркування органічних продуктів. Сьогодні органічні продукти можна знайти не лише в спеціалізованих магазинах, але й у багатьох супермаркетах.

Розвиток органічного виробництва продовжується й далі, привертаючи все більше уваги як з боку споживачів, так і з боку фермерів та виробників. Підтримка органічного сільського господарства сприяє збереженню біорізноманіття, здоров'ю людей та стійкому розвитку сільських регіонів [17, 19, 22, 49].

Органічне сільське господарство в країнах Європейського Союзу (ЄС) знаходиться на стадії активного розвитку. ЄС вважає сталість та екологічну прийнятність сільського господарства важливими пріоритетами, тому сприяє розвитку органічного сектору.

Органічне сільське господарство в ЄС регулюється спеціальною законодавчою базою. Основний документ, що регламентує органічне виробництво, - це Регламент ЄС № 834/2007. Цей регламент визначає принципи та вимоги щодо органічного виробництва, маркування та контролю продукції. Він також встановлює єдиної органічної логотип, який є обов'язковим для всіх органічних продуктів, що продаються в ЄС [19].

За останні роки спостерігається зростання площі органічних городів та ферм в країнах ЄС. Більшість країн мають національні програми підтримки органічного сільського господарства, які надають фінансову підтримку фермерам, які переходять на органічне виробництво, а також забезпечують навчання та консультації з питань органічного сільського господарства.

ЄС активно працює над збільшенням обсягів органічного виробництва шляхом розширення ринків та створення сприятливих умов для фермерів. Він також сприяє розвитку органічного сектору через програми досліджень та інновацій, сприяння впровадженню нових технологій та стимулювання споживачів до вибору органічних продуктів.

Органічне сільське господарство в ЄС має великий потенціал для подальшого розвитку. Воно сприяє збереженню навколишнього середовища, збереженню біорізноманіття та поліпшенню якості ґрунтів. Крім того, органічні продукти мають високий попит серед споживачів, які все більше цінують якість, безпеку та сталість продукції [19].

Загалом, органічне сільське господарство в країнах ЄС продовжує розвиватися і є важливою галуззю сільського господарства, яка сприяє сталому розвитку і задоволенню потреб споживачів у здоровій та екологічно чистій продукції.

Розвиток органічного сільського господарства в Україні розпочався у 1990-х роках після отримання незалежності. У цей період українське сільське господарство зазнало значних змін, а багато фермерів та селян виявили інтерес до органічного виробництва.

У 2002 році було створено першу органічну стандартизаційну організацію в Україні – «Біостандарт». Вона займається сертифікацією органічної продукції та контролем дотримання стандартів. У 2009 році був прийнятий Національний стандарт органічного виробництва, який встановлює вимоги та процедури для сертифікації органічної продукції в Україні [19, 47].

Україна має значний потенціал для розвитку органічного сільського господарства завдяки своїй великій площі сільськогосподарських угідь, багатим ґрунтовим ресурсам та сприятливим кліматичним умовам. Крім того, зростаючий попит на органічну продукцію на світовому ринку надає можливостей для українських фермерів.

За останні роки в Україні спостерігається збільшення площі органічних городів та ферм. Уряд України активно підтримує розвиток органічного

сільського господарства шляхом запровадження спеціальних програм та фінансової підтримки для фермерів, які переходять на органічне виробництво.

Також важливою роллю у розвитку органічного сільського господарства в Україні відіграють міжнародні організації та проекти, які надають консультаційну підтримку, навчання та фінансову допомогу українським фермерам [19, 31, 47].

Загалом, органічне сільське господарство в Україні знаходиться на стадії розвитку, і має великий потенціал для подальшого зростання. Українські фермери активно впроваджують органічні методи виробництва, що сприяє збереженню навколишнього середовища та виробництву якісної та екологічно чистої продукції.

1.2. Методичні основи дослідження органічного сільського господарства

У вивченні органічного сільського господарства, як суспільно-географічного явища, необхідні чітко визначені етапи, методика і прийоми дослідження.

На першому етапі дослідження органічного сільського господарства потрібно окреслити об'єкт, предмет дослідження, опрацювати понятійно-термінологічний апарат, проаналізувати основні напрацювання у цій сфері діяльності, визначити методи пошуку й обґрунтування наукової інформації. Від правильності вибору і застосування методів наукового дослідження – систем розумових і практичних операцій, спрямованих на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням кінцевої мети, залежить істинність результатів дослідження. Через застосування певних методів відбувається заглиблення в сутність явищ і процесів, закономірностей розвитку і функціонування тих об'єктів, які досліджуються [62].

Другим етапом дослідження є визначення чинників, які впливають на об'єкт дослідження, виділення із їхнього переліку основних. Це має суттєве практичне значення, тому що впливає на ступінь достовірності отриманих кінцевих результатів. Вивчення впливу чинників зовнішнього середовища, які

формують потенціал продовольчого виробництва, є підґрунтям ситуаційного аналізу, метою якого є дослідження конкретної ситуації, що склалася, оцінка комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників існуючих проблем і засобів їх подолання.

Для визначення соціальних, економічних і екологічних наслідків на довкілля через господарську діяльність доцільно застосовувати не економічну оцінку, бо ці чинники не піддаються кількісному вираженню, а визначати еколого-економічну ефективність виробництва, яка характеризується тим, що безпосередньо до економічного ефекту додається прогнозований тривалий ефект, який враховує екологічні наслідки від зміни навколишнього середовища в найближчому майбутньому [3].

Визначення еколого-економічної ефективності виробництва продукції сільського господарства включає п'ять груп показників: еколого-економічний рівень використання виробничих і матеріальних ресурсів; еколого-економічний рівень продукції; екологічний рівень впливу виробництва на довкілля і окупність виробничих витрат (збитковість окремих видів продукції, економічна ефективність природоохоронної та основної діяльності); характеристика організаційно-технічного рівня природоохоронної діяльності землекористувача (безпека техніки і технології виробництва сільськогосподарської продукції, оснащеність природоохоронними й ресурсозберігаючими фондами, організаційно-управлінський рівень природоохоронної діяльності); рівень фінансової забезпеченості природоохоронної діяльності та екологічної платоспроможності землекористувача (фінансова забезпеченість екологічних програм, рівень освоєння інвестицій, заборгованість з екологічних зборів і платежів [12, 21, 33, 66].

Визначення еколого-економічної ефективності передбачає аналіз впливу господарського комплексу на довкілля, виявлення взаємозв'язків між економічною і екологічною підсистемами, попереднє виявлення ключових проблем охорони довкілля й диспропорцій економічного розвитку [30].

Проблема взаємозв'язку технології виробництва, якості продукції, здоров'я людини зумовлює необхідність вивчення та дослідження проблем

ресурсозбереження та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, пошуку способів ведення ефективного господарювання в умовах сталого розвитку. Одним із таких способів є органічне сільськогосподарське виробництво, основою якого є замкнутий виробничий цикл, що одночасно виступає як екологічним, так і економічним принципом. В основі виділення критеріїв екологічності агропромислового виробництва лежить система показників питомого економічного збитку, зумовленого забрудненням довкілля на стадії виробництва та споживання сільськогосподарської продукції.

Для оцінки еколого-економічного збитку, у т. ч. сільського господарства, на практиці застосовується три методи: метод контрольних районів (прямого рахунку), аналітичний (статистичний) метод, непряма (емпірична) оцінка [54].

Методика визначення еколого-економічної ефективності виробництва органічної сільськогосподарської продукції ґрунтується на системі взаємопов'язаних економічних і екологічних показників – еколого-економічних результатів господарської діяльності, що забезпечить задоволення суспільних потреб з урахуванням вирішення екологічних проблем сільськогосподарського виробництва та ресурсозбереження, даючи змогу виробникам підвищити конкурентоспроможність: забезпечити вищу рентабельність підприємств [63].

Третій етап дослідження полягає у комплексній оцінці та всебічному аналізі розвитку та функціонування органічного сільського господарства. В процесі дослідження використовується системний підхід, який дозволяє здійснити аналіз органічного землекористування як цілісної системи, в якій будь-яка зміна окремих складових її елементів веде до зміни всієї виробничо-економічної системи. Такий підхід сприяє розумінню сукупності властивостей явищ, їх можливих трансформацій і наслідків, тому зміни в соціально-політичних, економічних, господарських системах необхідно розглядати цілісно.

Цілісність системи функціонування органічного сільського господарства передбачає те, що всі її підсистеми, незалежно від рівня розвитку та характерних їм властивостей, повинні бути спрямовані на досягнення загальної мети та сприяти отриманню найкращих результатів за відповідними

критеріями. Особливість вивчення складних систем, до яких відносять і систему органічного сільського господарства, полягає в тому, що вони мають властивості емерджентності, тобто властивості цілого, якими не володіють окремі частини. Це складність, що не зводиться до простої суми компонентів та має впорядковану структуру. Її сутністю, як і будь-якої системи, є взаємодія між її елементами і навколишнім середовищем, у процесі чого і створюється нова якість. Тому при вивченні таких систем недоцільно зосереджувати увагу на часткових дослідженнях, необхідно вивчати взаємозв'язки між елементами, порядок їх взаємодії та ступінь зв'язку з всією системою.

Найефективнішими серед загальнонаукових методів у дослідженні органічного сільського господарства є системний підхід, структурний аналіз і синтез, серед конкретнонаукових: районування, картографування, статистико-економічний, математико-географічного моделювання, балансовий.

Важливе значення має метод моделювання, зміст якого полягає у визначенні напрямів і оцінки перспектив розвитку сфери дослідження. Процес застосування метода моделювання – важливий спосіб теоретичних і практичних дій, спрямованих на стабілізацію та забезпечення ефективного розвитку органічного сільського господарства. Він базується на принципі аналогій, можливостей вивчення конкретного регіонального об'єкта шляхом дослідження подібного на нього.

При побудові моделі розвитку органічного землекористування загалом та його складових підсистем можливе виявлення та об'єктивний аналіз таких характеристик, які достатньо проблематично визначити в реальних умовах у зв'язку з неможливістю проведення практичних експериментів внаслідок обмеженості у т. ч. часовими параметрами.

Для відображення розміщення та взаємодії окремих ланок процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції з урахуванням особливостей природних умов і ресурсів, а також суспільно-географічних чинників застосовується метод картографічного моделювання. Для виявлення зав'язків між компонентами системи органічного землекористування, впливу

окремих чинників, типів господарств і підприємств, їх виробничої структури застосовують географічно-математичні та статистико-економічні методи.

Перспективним є метод агропромислових циклів, за допомогою якого виявляються просторові відносини між елементами комплексу, оцінюється його ефективність. Оцінюючи ефективність органічного сільського господарства, треба застосовувати соціальний, економічний та екологічний критерії.

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Природні та суспільно-географічні чинники розвитку органічного сільського господарства в Україні

Тривалий час економічна наука не брала до уваги екологічні наслідки економічного розвитку у вигляді зниження якості довкілля та погіршення здоров'я людей. Екологічні результати виробничої діяльності ігнорувалися та не враховувалися при визначенні економічних показників. Це призвело до появи низки екологічних проблем. Значний вплив на стан довкілля мають також технології сільськогосподарського виробництва. Інтенсифікація сільського господарства в Україні призвела до низки негативних наслідків. Хімізація і меліорація часто супроводжувалися порушенням норм застосування цих засобів та проводилися з недостатнім урахуванням природних процесів. Це призвело не тільки до несприятливих екологічних наслідків, а й до істотного зниження ефективності сільськогосподарської діяльності через зростання цін на засоби хімізації [63].

Розширення сегменту виробництва органічної сільськогосподарської продукції зумовлене зростаючим попитом на здорове харчування, а також потребою в покращенні стану агроландшафтів і відновленні довкілля. Питання безпеки та якості харчових продуктів є актуальною проблемою в багатьох країнах світу. У сучасних умовах якість (і в тому числі екологічна безпечність) продукції, виробленої аграрним сектором, стає одним з основних чинників його внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. У зв'язку з цим розвивається культура екологічного або органічного сільського господарства, тобто без використання хімікатів і трансгенних продуктів.

За визначенням Міжнародної федерації рухів органічного сільського господарства, *органічне сільське господарство* – це виробнича система, що підтримує здоровий стан ґрунтів, екосистем і людей [70]. Згідно з правилами його ведення, підґрунтям для цього є наступні принципи: здоров'я – органічне сільське господарство повинно підтримувати й поліпшувати відновлення

грунтів, флори, фауни, оздоровлення людини й планети як єдиного цілого; екології – ґрунтуватися на живих екологічних системах і циклах, співіснувати з ними і підтримувати їх; справедливості – будуватися на відносинах, що гарантуватимуть справедливість із урахуванням загального стану довкілля й життєвих можливостей; турботи – управління органічним сільським господарством повинне мати запобіжний і відповідальний характер, бути орієнтованим на захист здоров'я та добробуту нинішніх і майбутніх поколінь та довкілля.

Органічне сільське господарство відноситься до стійких традиційних систем землеробства. Органічне за замовчуванням стосується більшої кількості фермерів (особливо дрібних), які не можуть дозволити собі витрати на зовнішні ресурси [63].

Органічне сільське господарство надає можливість у перспективі узгодити і гармонізувати екологічні, економічні та соціальні цілі в аграрному секторі економіки. До переваг цього виробництва належать: мінімізація негативного впливу на довкілля; незалежність від мінеральних добрив і пестицидів та їх виробників і як наслідок – зменшення енергоємності національної економіки; створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, нових перспектив для фермерських господарств; виробництво корисних, біологічно повноцінних та екологічно безпечних продуктів харчування. За своєю суттю це цілісна система управління агроєкосистемами, що включає оцінку потенційних екологічних і соціальних ризиків та встановлює порядок взаємовідносин економічних суб'єктів у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Органічне сільське господарство – це система виробництва сільськогосподарських продуктів, яка базується на принципах сталого розвитку, збереження природних ресурсів та збалансованого використання екосистем. Концепція органічного сільського господарства покликана зменшити вплив сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище, забезпечити високу якість продукції і зберегти здоров'я споживачів [63].

Рис. 2.1. Основні принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції на стадіях її життєвого циклу (побудовано автором за даними [63])

Основні принципи органічного сільського господарства включають:

Заборону використання синтетичних пестицидів та хімічних добрив: у виробництві органічної продукції забороняється використання отруйних речовин, генетично модифікованих організмів та штучних добрив. Замість цього, органічні фермери використовують природні методи боротьби зі шкідниками, компостування, мульчування та використання органічних добрив.

Збереження ґрунту та водних ресурсів: органічні фермери працюють над збереженням ґрунту шляхом використання методів ерозійного контролю, які не руйнують структуру ґрунту. Вони також мінімізують використання хімічних речовин, що можуть негативно впливати на водні системи та водні ресурси.

Пропагування біорізноманіття: органічне сільське господарство сприяє розмаїттю життя, включаючи рослини, тварин та мікроорганізми. Воно сприяє збереженню природних екосистем і стимулює розвиток місцевої флори і фауни.

Дотримання високих стандартів тваринного благополуччя: в органічному сільському господарстві приділяється особлива увага добробуту тварин. Вони мають доступ до природних випасів, надається можливість вільного руху, а використання антибіотиків та гормонів зменшується до мінімуму.

Система сертифікації: органічна продукція повинна відповідати вимогам і стандартам, встановленим органами сертифікації органічного сільського господарства. Ці стандарти регулюють виробництво, обробку, маркування та торгівлю органічною продукцією.

Органічне сільське господарство сприяє сталому розвитку, забезпечує високу якість продукції, зберігає природні ресурси та здоров'я людей. Воно є важливим компонентом у забезпеченні сталого харчування та збереженні природних екосистем [63].

Якщо порівнювати технологічні особливості органічного й традиційного виробництва сільськогосподарської продукції сьогодні, то можна спостерігати значні відмінності в способах та методах ведення господарювання (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Порівняння технологічних особливостей органічного і традиційного виробництва сільськогосподарської продукції (складено автором за даними [1, 5, 7, 13, 14, 63])

Технологічні складові	Види господарювання	
	органічне	традиційне
1	2	3
Сівозміна	Має бути 20–25 % культур, які відновлюють ґрунт та накопичують поживні речовини: соя, горох, люпин, вівсяно-горохова суміш, вика, еспарцет, а також багаторічні бобові трави (люцерна, конюшина). Частка зернових культур у структурі зернових площ – не менше, ніж 50 %	Польова (зернові культури, картопля і технічні культури з кормовими), кормова (просапні, трав'яно-пропашні, зернопропашні і плодозмінні; використовуються багаторічні трави тривалого використання), спеціальна (овочеві, овочекормові, ґрунтозахисні; використовуються овочеві культури, багаторічні трави), кукурудза – кукурудзяно-соеві боби – кукурудза
Практика обробітку	Найліпше застосовувати поверхневий (безпліцевий) обробіток ґрунту на глибину 4-6 см. Застосування широкозахватних важких дискових борін, плоскорізів, культиваторів, які дають змогу обробляти ґрунти на глибину 5-6 см без перевертання пласта. В осінній період основний обробіток ґрунту проводиться без оранки	Оранка з обертанням скиби; безпліцевий (без обертання скиби за рахунок глибокого рихлення і збереження подрібнених рослинних решток на поверхні поля); мінімальний (розпушування на глибину близько 8 см, вирівнювання і часткове перемішування оброблюваного шару і залишення наявних рослинних решток; нульовий – сівба в необроблений ґрунт
Використання добрив	Використання органічних речовин (гною, компосту, органічних залишків)	Використання хімічних добрив, генетично модифікованих організмів, пестицидів, регуляторів росту тощо
Рівень забруднення території господарства	Заборона здійснення господарювання в зонах із різними рівнями забруднення довкілля та забезпечення ізоляції від забруднених територій природними бар'єрами	Здійснення господарювання на будь-яких територіях, придатних для ведення сільського господарства, незалежно від рівня забруднення довкілля
Умови утримання тварин	Утримання, що відповідає природним умовам існування тварин	Стійлове утримання
Боротьба з хворобами та шкідниками	Використання різноманітних взаємозалежних форм життя, а також селекції культур, сівозмін, сидератів, регулювання зрошування, обробітку ґрунту, використання біологічних препаратів тощо	Традиційне застосування хімічних засобів захисту, отрутохімкатів, стимуляторів росту рослин, антибіотиків, кормових добавок для тварин тощо

На розвиток органічного сільського господарства впливає низка чинників і умов, які визначають особливості його функціонування: *природно-географічні, соціально-демографічні, економіко-географічні, організаційно-правові.*

Природно-географічні – одні із найвагоміших чинників безпосереднього впливу на формування органічного сільського господарства, тому що

забезпечують його природну продуктивність. Кожна сільськогосподарська культура потребує певних природних умов: відповідний тип ґрунту, температурний режим, кількість опадів та ін.

Розвиток органічного тваринництва значною мірою залежить від якості та площ пасовищ. До головних природних чинників, що зумовлюють розміщення органічного сільського господарства та його спеціалізацію, належать: рельєф земельних ділянок, якість та родючість ґрунтів, тривалість без морозних періодів, сумарна сонячна радіація, сукупність активних температур, кількість атмосферних опадів, умови зволоження території і забезпеченість її водними ресурсами, тривалість засух та заморозків. Враховуючи це, зернові культури вирощуються на достатньо зволжених і родючих земельних ділянках лісостепової і степової природних зон України. У регіонах з достатньою кількістю активних температур ростуть плодово-ягідні і ефірні культури. Льон-довгунець і картопля є традиційними для Поліського краю, чому сприяють надмірна вологість, достатній вміст гумусу в ґрунтах, невисокі температури повітря. Практично вся територія України сприятлива для розведення великої рогатої худоби, птахівництва.

Суспільно-економічними чинниками розвитку органічного сільського господарства в Україні є: географічне розташування, демографічні особливості, властивості структури споживання, взаємозв'язок міського та сільського населення (стосовно користувачів та товаровиробників), міжрегіональні взаємозв'язки, транспортний чинник, фінансово-матеріальне забезпечення аграрних виробників, ринку та ін.

Географічне розташування країни, що межує з багатьма європейськими країнами, є сприятливим щодо: можливості швидко знайти ринок збуту органічної продукції за кордоном, вивчення і застосування зарубіжного досвіду ведення приватного органічного господарства, залучення іноземного капіталу, що дає змогу розширювати виробництво і створювати конкурентоздатні господарські структури. Важливим є соціально-демографічний стан населення: густота, народжуваність і чисельність, особливості розміщення і рівень експлуатації існуючих трудових ресурсів. Чисельність населення, враховуючи

високий рівень захворюваності та смертності, міграційних переміщень, має стійку тенденцію до зменшення. Урбанізаційні процеси, зростання чисельності мешканців міст сприяють зростанню агропромислового виробництва, у т. ч. органічного.

На ефективність функціонування органічного сектору сільського господарства України значно впливає густота і чисельність населення сільських територій, що впливає на об'єми та перспективи виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Для території України характерна нерівномірність в розподілі трудових ресурсів: одні регіони мають надмірну кількість трудових ресурсів, що зайняті в аграрній сфері господарства, а в інших – їх помітно недостатньо. Найбільший відсоток забезпечення трудовими ресурсами мають області України з найвищою щільністю сільського населення: Закарпатська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька. Найгірша ситуація склалася у південних областях України: Херсонській, Миколаївській.

Якісна транспортна інфраструктура гарантує забезпечення виробничо-територіальних взаємозв'язків. Рівень ефективності функціонування транспортних систем та вигідне транспортно-географічне положення – важливий чинник, що впливає на територіальну організацію органічного сільського господарства і вчасну доставку і переробку органічної продукції.

Практично всі автомобільні шляхи України проходять через населені пункти, але експлуатаційний стан автошляхів – незадовільний через невідповідність нормам за рівністю та міцністю. Середня допустима швидкість руху транспортних засобів на автошляхах України у три а то й у чотири рази менша, ніж в країнах ЄС. У 2021 р. на кожні 100 км² площі припадало 31 км автодоріг, що є одним із найменших показників серед всіх європейських країн. Це безпосередньо впливає на якість транспортування органічної сільськогосподарської продукції з місць її виготовлення до місць безпосередньої використання.

Важлива роль *еколого-географічного чинника*, що впливає на територіальну організацію органічного сільського господарства. Екологічний стан сільськогосподарських територій визначає можливість їх експлуатації у

цій сфері. Неможливе використання ділянок, забруднених радіонуклідами, важкими металами, отрутохімікатами, мастилами тощо.

Нормативно-законодавчий чинник має суттєве значення для розвитку сфери органічного сільського господарства, тому що забезпечує утворення і реалізацію ефективної ринкової системи, стабільний попит та пропозицію на органічну продукцію, підтримку органічних виробників.

Основні переваги розвитку органічного сільського господарства наведені на (рис. 2.2).

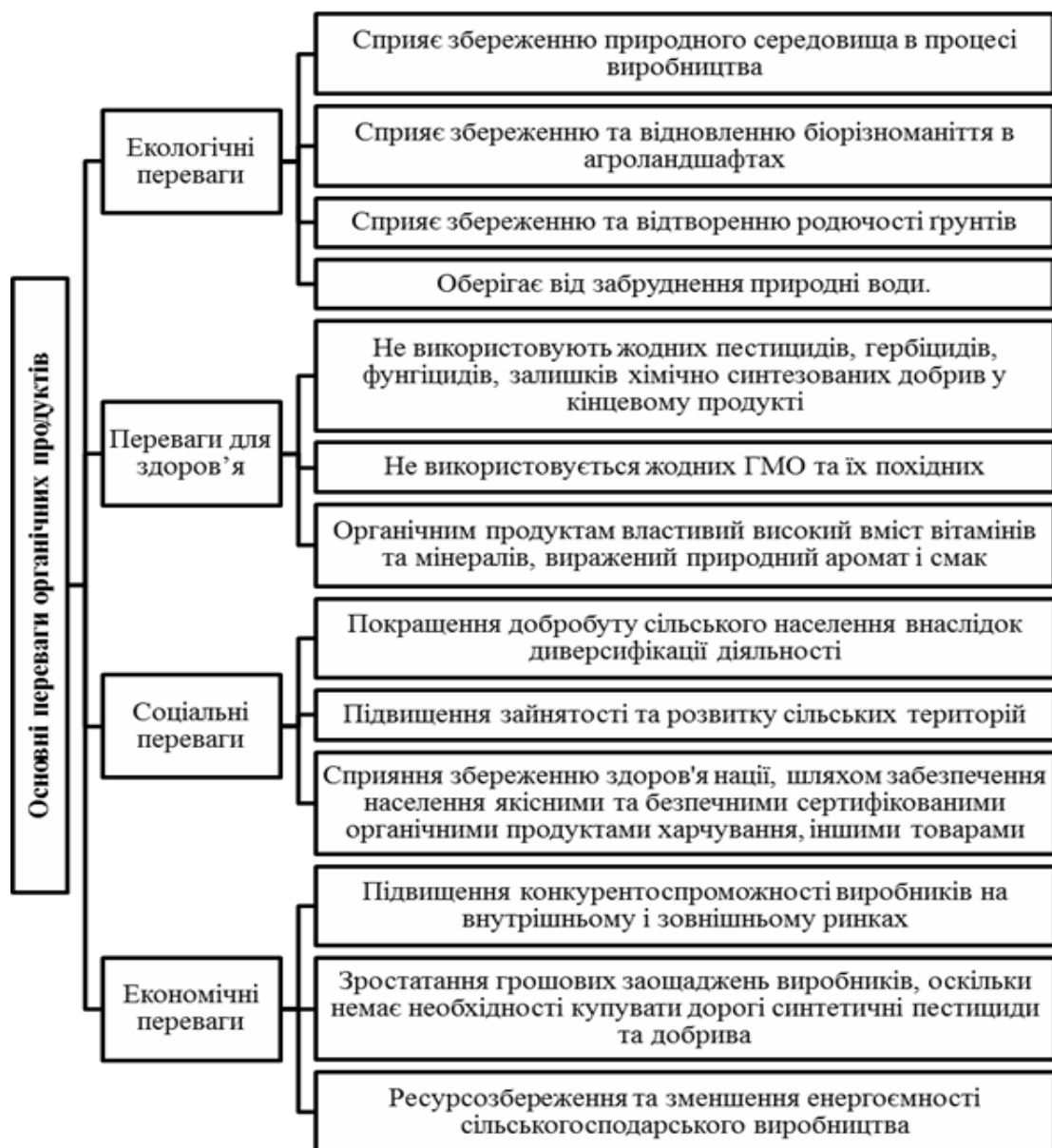

Рис. 2.2. Переваги органічних продуктів (складено автором за даними [45])

Екологічними перевагами є піклування про навколишнє природне середовище, збереження ландшафтів, ґрунтів, природних вод.

Економічні переваги розвитку органічного виробництва полягають у тому, що за умови належного впровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур та розведення худоби згідно із принципами та вимогами органічного виробництва, при подальшому розвитку внутрішнього ринку в Україні в середньостроковій перспективі зростатиме прибутковість виробництва органічної продукції та її конкурентоспроможність.

Соціальними перевагами розвитку органічного виробництва є: створення додаткових робочих місць у сільській місцевості; нові перспективи для малих та середніх фермерських господарств; збільшення життєздатності сільських громад; зростання рівня зайнятості населення.

Серед процесів екологізації сільськогосподарського виробництва, що забезпечать одночасно екологічну і продовольчу безпеку країни, виділяються наступні (рис. 2.3):

- впровадження адаптивно-ландшафтних систем землеробства, що дозволяють раціонально використовувати природні ресурси і вирішувати проблему виробництва вітчизняної сировини (розвиток на підприємствах власної кормової бази, вирощування культур, найпристосованіших до певного конкретного агроландшафту з урахуванням еколого-економічних умов регіону, враховуючи умови ринку);
- освоєння сільськогосподарськими підприємствами органічного виробництва з метою отримання безпечної високоякісної продукції з власної сировини; формування вітчизняного продовольчого ринку шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва, за допомогою розвитку органічного виробництва і переробки продукції з місцевої сировини; державне регулювання розвитку органічного сільського господарства: створення нормативно-правової бази [63].

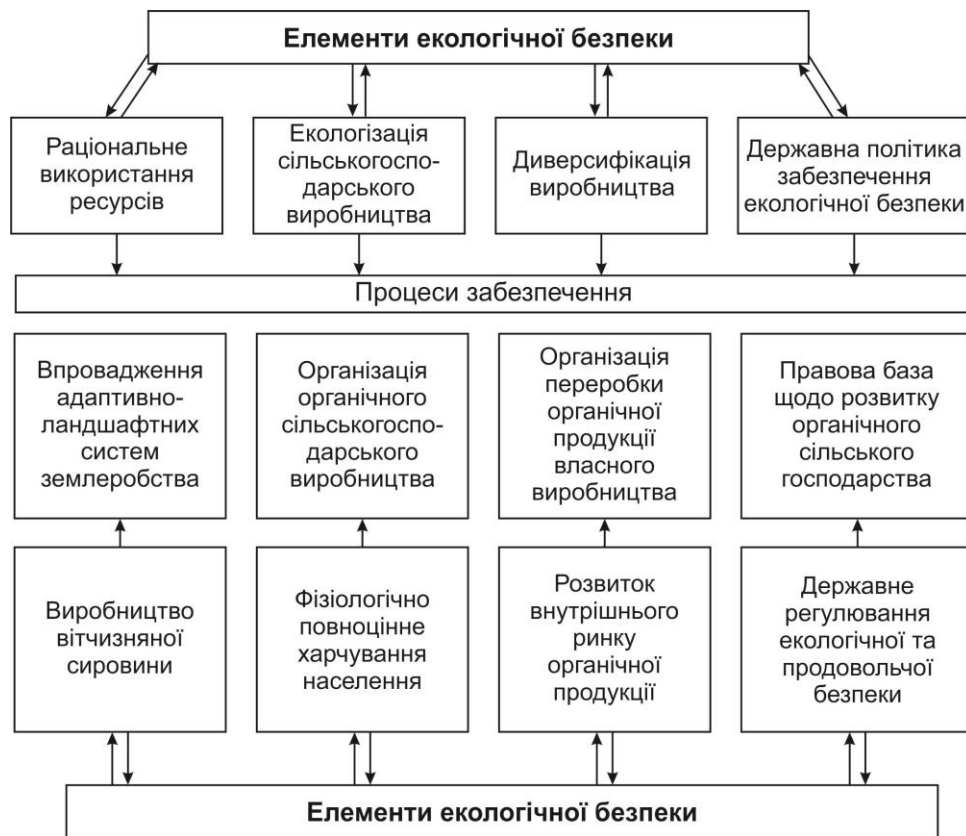

Рис. 2.3. Елементи забезпечення екологічної та продовольчої безпеки в контексті сталого розвитку органічного сільського господарства (складено автором за даними [63])

Переваги органічного агровиробництва перед традиційним мають два аспекти – це, перш за все, переваги самих органічних продуктів харчування та переваги власне органічних методів господарювання.

2.2. Зарубіжний досвід та просторові відмінності розвитку органічного сільського господарства у світі

У низці зарубіжних країн виробництво органічної продукції розвивається близько чотирьох десятиліть, відіграючи важливу роль для ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільських територій та забезпечення зайнятості населення. Державні органи влади цих країн прямо чи опосередковано підтримують її виробників. Останнім часом відмічається суттєве зростання ролі органічного виробництва в світі та динамічне поширення попиту на його продукцію. Світовий ринок органічної продукції оцінюється нині більше ніж у 92 млрд. євро та має стійкі тенденції до зростання. За прогнозами

науковців, найближчим часом потрібно очікувати зростання глобального ринку органічних продуктів.

Статистичні дані про розвиток органічного сільського господарства у світі (звіти експертів про органічний сектор та тенденції, довідкова інформація про стандарти та законодавство, огляд світового ринку органічних продуктів харчування) щороку у співпраці з багатьма партнерами збирає Дослідний інститут сільського господарства (FiBL). Результати публікуються спільно з Міжнародним підрозділом Міжнародної Федерації органічних сільськогосподарських рухів – Органікс Інтернешнл (IFOAM – Organics International). Цю діяльність підтримують Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO), Міжнародний торговий центр (ITC) та Нюрнберзький виставковий центр (Nürnberg Messe), організатор виставки «БіоФах».

Станом на 2021 р. 181 країна світу займається виробництвом органічної сільськогосподарської продукції, площа земель під використанням 69,8 млн га (1999 р. – 11 млн га). До 50 % всіх земель припадають саме на Австралію та Океанію (35,9 млн га) [48] (рис. 2.4).

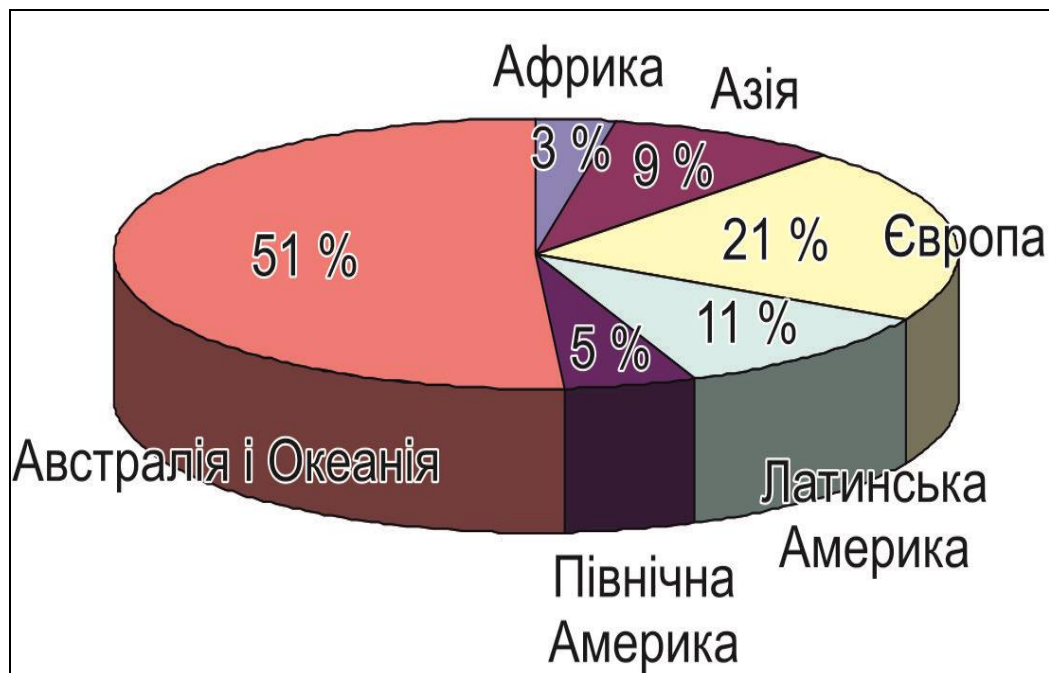

Рис. 2.4. Частка органічних сільськогосподарських угідь (у т. ч. в перехідному періоді) у регіонах світу (побудовано автором за даними [48])

Наступні позиції із регіонів з найбільшими площами сільськогосподарських земель, що обробляються органічно, займає Європа (14,6 млн га) та Латинська Америка (8,0 млн га) (табл. 2.1). Окрім органічних сільськогосподарських угідь, виділяють органічні несільськогосподарські землі. Площа земель під дикоросами та іншими землями несільськогосподарського призначення (дикороси, бджолярство, аквакультури, ліси, луки/пасовища для утримання худоби на підніжному кормі) – 42,4 млн га (1999 р.: 4,1 млн га), найбільше їх у Фінляндії (11,6 млн га), Замбії (6,0 млн га), Танзанії (2,4 млн га) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл органічних сільськогосподарських земель за регіонами світу
(станом на 2021 р.) (складено автором за даними [48])

Регіон	Площа органічних сільськогосподарських земель, млн га	
	органічні землі сільськогосподарського призначення	органічні землі несільськогосподарського призначення
Австралія і Океанія	35,9	–
Європа	14,6	18,0
Латинська Америка	8,0	4,3
Азія	6,1	4,5
Північна Америка	3,2	0,3
Африка	2,1	14,4
Всього	69,8	41,5

За цей час площі органічних сільськогосподарських земель збільшилися на 58,8 млн га – з 11 млн га у 1999 р. до 69,8 млн га у 2021 р. Аналіз динаміки збільшення органічних площ засвідчує суттєві відмінності за регіонами: досить різке зростання у Австралії, Новій Зеландії та Тихоокеанських островах за період 2013-2021 рр., але практично незмінні показники за роки цього періоду у Латинській Америці та Північній Америці (табл. 2.4). Частка органічних земель від загальної площі земель сільськогосподарського призначення зросла з 0,3 % у 1999 р. до 1,4 % у 2021 р. (табл. 2.5). За типом використання земель найшвидше збільшуються площі органічних багаторічних пасовищ, значно повільніше – ріллі та багаторічних насаджень (рис. 2.5).

Таблиця 2.4

Динаміка зростання площі органічних сільськогосподарських земель (млн. га) у різних регіонах світу за період 2013-2021 рр. (дані досліджень FiBL-IFOAM-SOEL) (складено автором за даними [48])

Регіон	Роки				
	2013	2015	2017	2019	2021
Європа	9,2	10,5	11,4	12,7	14,6
Азія	3,6	3,7	3,4	4,0	6,1
Північна Америка	2,7	3,0	3,0	3,0	3,2
Латинська Америка	7,7	7,0	6,7	6,9	8,0
Африка	1,0	1,1	1,2	1,7	2,1
Австралія і Океанія	12,2	11,4	17,3	22,3	35,9

Таблиця 2.5

Динаміка збільшення площ органічних сільськогосподарських земель у світі за період 2003-2021 рр. (дані досліджень FiBL-IFOAM-SOEL) (складено автором за даними [48])

Рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Площа, млн. га	11,0	15,0	17,3	19,9	25,8	30,0	29,2	30,2	31,5	34,5	36,3	35,7	36,7	36,8	43,1	48,8	50,5	58,2	69,8
Частка орг. с/г земель, %	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,0	1,2	1,4

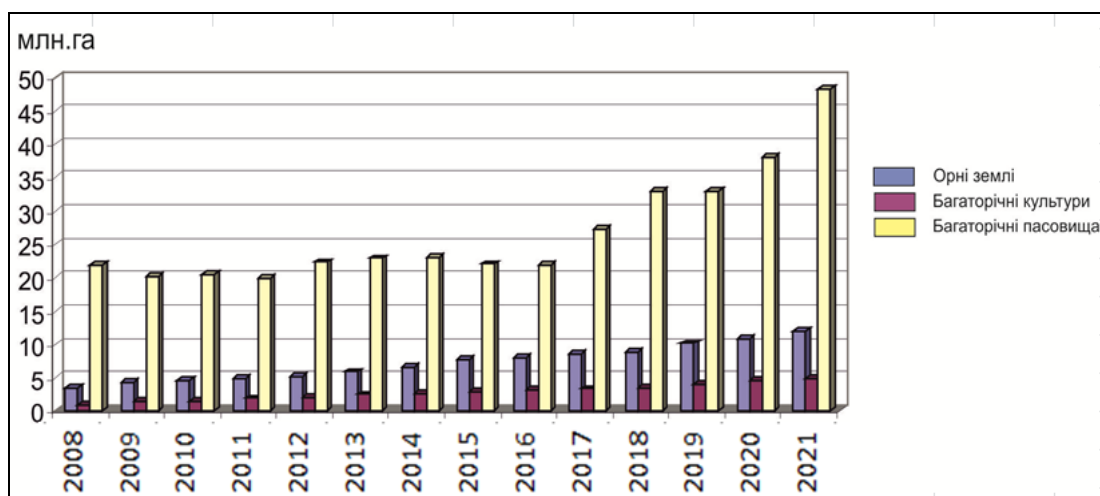

Рис. 2.5. Динаміка збільшення площ органічних сільськогосподарських земель (млн. га) у світі за період 2008-2021 рр. за типом їх використання (дані досліджень FiBL-IFOAM-SOEL) (побудовано автором за даними [48])

До країн з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель станом на 2021 р. належать Австралія (27 145 021 га), Аргентина (3 011 794 га), Китай (2 281 215 га), США (2 031 318 га), Іспанія (2 018 802 га) (табл. 2.6; додаток А).

Найвищі показники зростання органічних сільськогосподарських площ у 20121 р. зафіксовані в Австралії (+ 8 500 017 га), Китаї (+ 741 785 га), Аргентині (+ 374 033 га), Росії (+ 341 778 га), Індії (+ 290 000 га), Уругваї (+ 225 226 га), Франції (+ 206 373 га), Тунісі (+ 125 391 га), Німеччині (+ 121 837 га), Італії (+ 112 290 га) [48].

Таблиця 2.6

Країни світу з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель (включаючи землі у перехідному періоді) (станом на 2021 р.)
(складено автором за даними [48])

№ з/п	Країна	Площа, га	№ з/п	Країна	Площа, га
1	Австралія	35 645 038	11	Канада	1 191 739
2	Аргентина	3 385 827	12	Бразилія	1 136 857
3	Китай	3 023 000	13	Мексика	673 968
4	Іспанія	2 082 173	14	Росія	656 933
5	США	2 031 318	15	Австрія	620 764
6	Італія	1 908 653	16	Швеція	576 845
7	Уругвай	1 882 178	17	Туреччина	520 886
8	Індія	1 780 000	18	Чехія	520 032
9	Франція	1 744 420	19	Велика Британія	497 742
10	Німеччина	1 373 157	20	Польща	494 979

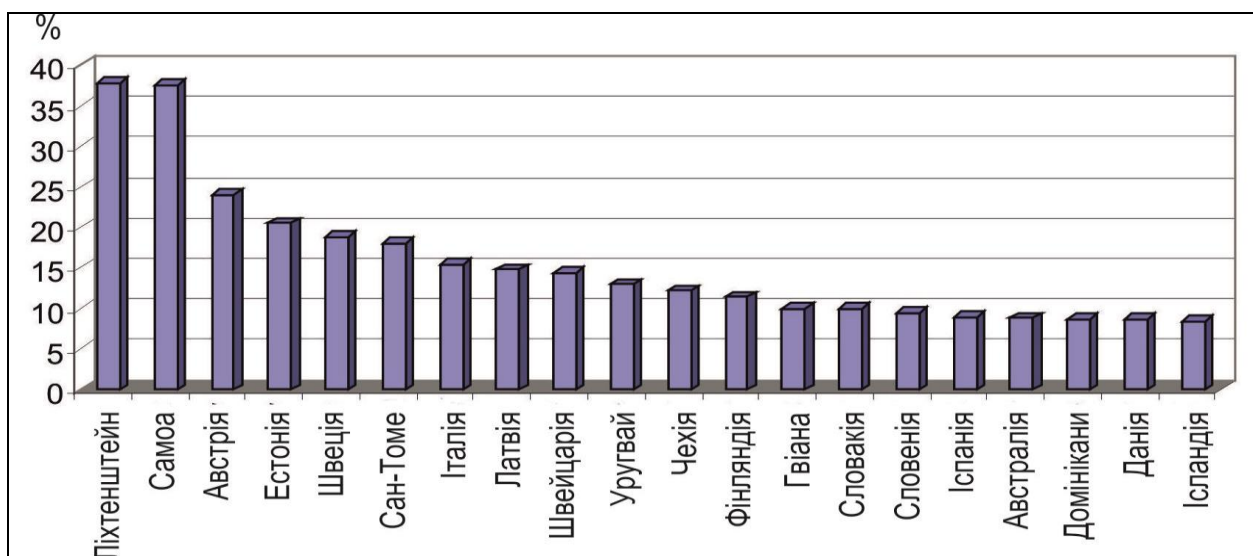

Рис. 2.6. Країни світу з найвищою часткою органічних сільськогосподарських земель від загальної площі земель сільськогосподарського призначення (станом на 2021 р.) (побудовано автором за даними [48])

Частка сільськогосподарських земель під органічним виробництвом складає 1,4 % від загальних даних. Найвищий цей показник зафіксований у Ліхтенштейні (37,9 %), Самоа (37,6 %), Австрії (24,0 %) (рис. 2.6, Додаток Б).

У світі станом на сьогодні налічується 2,9 млн виробників органічної продукції (1999 р.: 200 000 виробників), кількість яких за регіонами суттєво відрізняється: найбільша кількість працює у цій сфері в Азії (40 %), найменше – у Австралії, Новій Зеландії, на Тихоокеанських островах і в Північній Америці (1 %) (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Розподіл виробників органічної продукції за регіонами світу (побудовано автором за даними [48])

Кількість органічних виробників у світі постійно збільшується, значною мірою за рахунок країн світу, що розвиваються. Станом на 2021 р. їх налічується 2,9 млн. Найбільша кількість виробників органічної продукції зафіксована у Індії (835 000), Уганді (210 352), Мексиці (210 000), Ефіопії (203 602) та Філіппінах (166 001) (рис. 2.8).

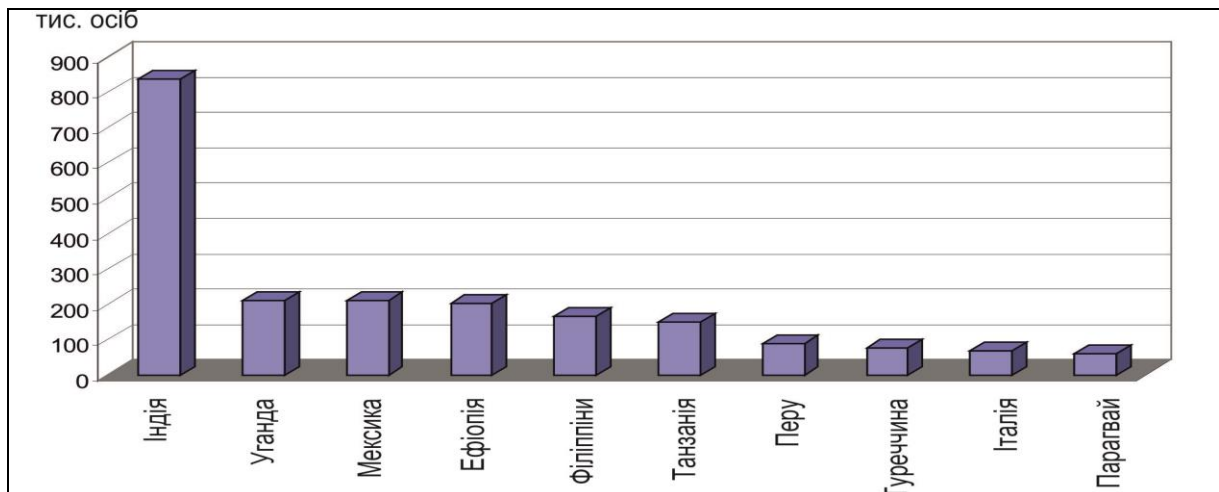

Рис. 2.8. Країни світу з найбільшою кількістю органічних виробників (станом на 2021 р.) (складено автором за даними [48])

Важливими експортними органічними культурами із країн Латинської Америки, Африки, Азії: Аргентини, Бразилії, Уругваю, Індії, Домініканської Республіки, Уганди, Тунісу, Ефіопії та ін. є тропічні фрукти, зернові, кава, какао, цукор, м'ясо, з Китаю, Таїланду, Бангладеш – аквакультура.

До 90 % органічної продукції із цих регіонів іде на експорт у Європу, Північну Америку та Японію. На місцевих ринках органічна продукція продається загалом у великих містах.

Споживання органіки в країнах, що розвиваються, знаходиться на низькому рівні в зв'язку з тим, що переважна більшість місцевого населення перебуває за межею бідності та є екологічно неграмотним. Попит на органічні продукти, як свідчить практика, зростає з підвищенням рівня економічного розвитку країн, добробуту, освіти та загальної поінформованості населення.

Стрімкий економічний розвиток Китаю, Індії, Бразилії, країн Південної Африки, зумовив формування середнього та вищого класів і, як наслідок, активізацію споживання органічної продукції. Нині активно розвивається місцевий ринок органіки в Азії. Канали збуту цієї продукції дуже різноманітні – це спеціальні органічні базари, невеликі роздрібні магазини, відділи супермаркетів, багаторівневий прямий продаж та Інтернет-магазини.

США одна із країн яка виробляє та споживає органічну сільськогосподарську продукцію більше 70 років. Сільськогосподарська органічна продукція стала основною ціллю на продовольчому ринку з 1990 року. США ухвалюють акт з виробництва харчових органічних продуктів у 1990 р. (Organic Foods Production Act, OFPA) для балансу виробництва та переробки органічної продукції обрали шлях визначення підходящих вимог. З того моменту щороку обсяг виробництва цієї продукції зростають на 20 % [63]. У США виробництво органічної сільськогосподарської продукції реалізується, у першу чергу, на місцевих фермерських ринках.

Європейський досвід засвідчує, що 73 % органічної продукції просувається через мережу роздрібної торгівлі, 15 % – шляхом прямого продажу з підприємств-виробників і продажі через ринки, 12 % – через спеціалізовані магазини, у т. ч. й Інтернет-магазини [37]. Крім того, нині у США та Європі з'явилися спеціальні «органічні» ресторани і кафе, у звичайних ресторанах

пропонують страви з органічних продуктів. Характерною рисою сучасності є швидкий розвиток органічного ринку дитячого харчування. Максимальний попит на органічну продукцію спостерігається у населення віком 40-49 років, що пояснюється, насамперед, кращим матеріальним станом цієї групи людей і відповідальним ставленням до свого здоров'я.

Таблиця 2.7

Країни Європи з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель (включаючи землі у перехідному періоді) (станом на 2021 р.)
(складено автором за даними [48])

№ з/п	Країна	Площа, га	№ з/п	Країна	Площа, га
1	Іспанія	2 082 173	24	Болгарія	136 629
2	Італія	1 908 653	25	Хорватія	96 618
3	Франція	1 744 420	26	Бельгія	83 510
4	Німеччина	1 373 157	27	Ірландія	74 336
5	Росія	656 933	28	Нідерланди	56 203
6	Австрія	620 764	29	Норвегія	47 042
7	Швеція	576 845	30	Словенія	46 222
8	Туреччина	520 886	31	Молдова	30 142
9	Чеська Республіка	520 032	32	Ісландія	20 177
10	Велика Британія	497 742	33	Сербія	13 423
11	Польща	494 979	34	Кіпр	5616
12	Греція	410 140	35	Люксембург	5444
13	Україна	289 000	36	Чорногорія	2715
14	Латвія	268 870	37	Македонія	2162
15	Фінляндія	259 451	38	Ліхтенштейн	1389
16	Румунія	258 471	39	Боснія і Герцеговина	1273
17	Португалія	253 786	40	Албанія	662
18	Литва	234 134	41	Фарерські острови	253
19	Данія	226 307	42	Нормандські острови	180
20	Угорщина	199 684	43	Косово	160
21	Естонія	196 441	44	Мальта	43
22	Словаччина	189 148	45	Андорра	2
23	Швейцарія	151 404			

Органічний світовий ринок стабільно зростає два останніх десятиріччя, досягнувши у 2017 р. рівня 92 млрд євро. Попит споживачів на здорову продукції в світі щорічно зростає на 8-12 %, а її виробництво – лише на 4 %. За

товарообігом світовими лідерами є США (38,9 млрд. євро), Німеччина (9,5 млрд. євро), Франція (6,7 млрд. євро). Основна маса світової органічної продукції реалізується у високорозвинутих країнах, де вона більш доступна і популярна, а рівень економічного розвитку країн – високий. Споживання органічної продукції на душу населення у світі складає 12,8 доларів США (або 10,8 євро). У Швейцарії показник витрат одного мешканця на продукцію органічного виробництва на рік складає 325 доларів США (288 євро), у Данії – 315 доларів США (278 євро), у Швеції – 268 доларів (237 євро) [48]. В Європі найбільші площі органічних сільськогосподарських земель знаходяться в Іспанії (2 082 173 га), Італії (1 908 653 га), Франції (1 744 420 га), Німеччині (1 373 157 га) (табл. 2.7).

За часткою сільськогосподарських земель під органічним виробництвом у загальній площі земель сільськогосподарського призначення найвищі показники у Ліхтенштейні (37,9 %), Австрії (24,0 %), Естонії (20,5 %), Швеції (18,8 %), Італії (15,4 %) (Додаток Г).

За типом землекористування найшвидше зростають площі органічних ріллі і багаторічних пасовищ, значно повільніше – багаторічних насаджень (рис. 2.9).

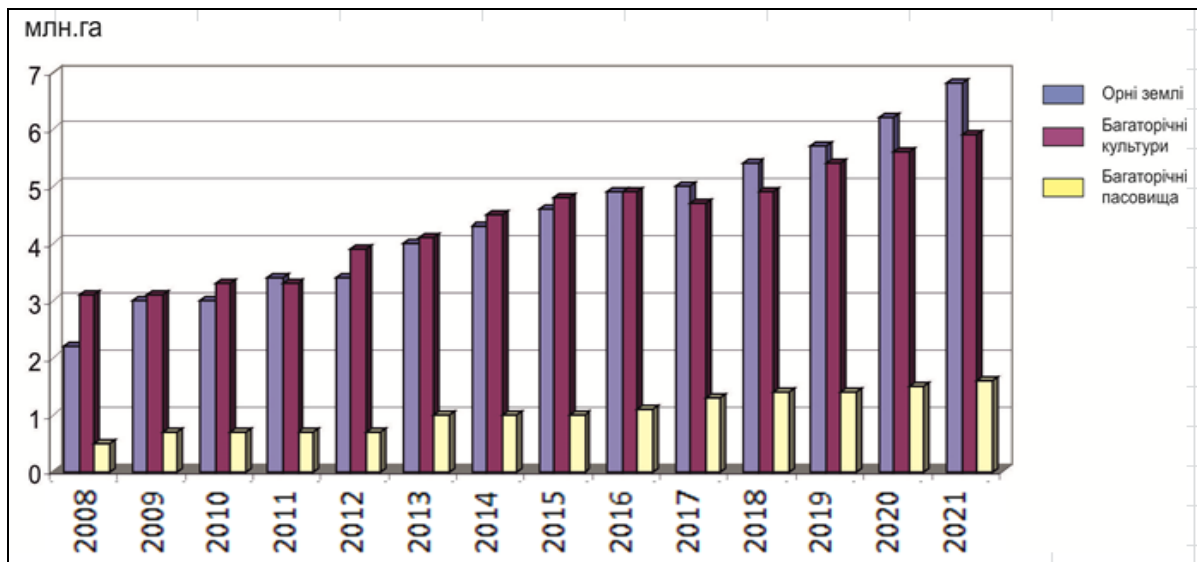

Рис. 2.9. Динаміка збільшення площ органічних сільськогосподарських земель (млн. га) у Європі за період 2008-2021 рр. за типом їх використання (дані досліджень FiBL-AMI) (побудовано автором за даними [48])

За кількістю органічних виробників лідируючі позиції в Європі займають Туреччина (75 067 осіб), Італія (66 773), Іспанія (37 712), Франція (36 691), Німеччина (29 764) (Додаток Г). Середній розмір органічних господарств значно

відрізняється залежно від країн Європи. Багато центрально- і східноєвропейських країн мають органічні ферми із загальною площею угідь до кількох тисяч гектарів в одному господарстві (наприклад, Україна і Молдова), які, зазвичай, орієнтовані на ринкові сільгоспкультури орних земель або вирощують спеціальні культури (наприклад, лікарські чи ароматичні трави) [63].

Розвиток органічного сектора істотно залежить від державної підтримки, підґрунтям якої в більшості країн Європи і світу є надання субсидій. У більшості країн ЄС субсидіювання здійснюється в розрахунку на один гектар земельної площі залежно від призначення сільськогосподарських земель (Додаток Ж, таблиця Ж.1).

Нідерланди вже ввели та використовують державне заохочування в розрахунок на гектар землі, дають привілей до заохочування потреби на органічну продукцію. Позначиться на об'єм субсидій перехідний проміжок часу, упродовж якого вони надаються. Також у Чехії беззмінною залишається державна підтримка виробництва органічної сільської продукції, на час перетворення [63].

У Європейському Союзі на сьогодні діє кілька програм для підтримки операторів органічного ринку, за допомогою яких вони можуть знайти фінансування для ведення органічного виробництва:

1. CAP (Common agricultural policy) – спільна сільськогосподарська програма, що розрахована на шість років (2014-2020 рр.), а її загальний бюджет складає 408 мільярдів євро. Загалом на прямі витрати відведено 257 млрд. євро, з них 77,1 млрд. євро (30 %) є потенційним джерелом підтримки органічних виробників. Додатковими можливостями для пошуку фінансування у органічних операторів у ЄС є підпрограма CAP – Rural development programme (Програма розвитку сільської місцевості, розрахована на 2014-2020 рр. та сягає 100 млрд. євро).

2. Fisheries and maritime measures (Рибництво та морські заходи, розрахована на 2014–2020 рр. та сягає 64 млрд. євро) – в рамках цієї програми, оператори, які займаються аквакультурою заохочуються до переходу на

системи виробництва «сталого формату розвитку», до яких відноситься органічний спосіб виробництва.

3. The European innovation partnership for agricultural productivity and sustainability (Європейське інноваційне партнерство для сільськогосподарської ефективності та сталого розвитку, 2012 р.). Орієнтована на підтримку розумного, сталого зростання сільського господарства. Загальний бюджет програми складає 79 млрд. євро.

4. У Європейському Союзі діє програма, згідно з якої, оператор ринку отримує підтримку при витратах на пропагування «органіки» на внутрішньому ринку та за межами ЄС, а саме, ЄС оплачує до 50 % витрат оператора, в свою чергу оператор сплачує не менше 20 % витрат, а Держава-Член ЄС покриває решту витрат.

5. В ЄС діє програма School vegetables scheme (Схема овочів для шкіл) та School milk scheme (Схема молока для шкіл). ЄС фінансує ініціативні програми із заохочення використання органічної продукції у школах. Таким чином, ЄС посилює обізнаність дітей про органіку та стимулює зростання попиту на органічну продукцію на довгострокову перспективу.

Станом на 2017 р. роздрібний товарообіг органічною сільськогосподарською продукцією у Європі складає 37,3 млрд. євро, а Європейського Союзу – 34,3 млрд. євро. За показниками роздрібного товарообігу серед європейських країн у 2017 р. лідирує Німеччина (10 040 млн євро), наступні позиції займають Франція (7 921 млн євро), Італія (3 137 млн євро), Швейцарія (2 435 млн євро), Швеція (2 366 млн євро), Велика Британія (2 307 млн євро). Показник споживання продукції органічного сільського господарства на душу населення становить 47 євро, ЄС – 67 євро. Найбільше цієї продукції споживають мешканці Швейцарії – в рік на суму 288 євро, Данії – 278 євро та Швеції – 237 євро (Додаток Д) [48].

Покупці органічної продукції розраховують на високу якість та свіжість продуктів, кращі смакові якості органічної продукції, відсутність генетично модифікованих організмів. Окрім того, у світі стає все більше екологічно грамотних людей, які прагнуть дбати про довкілля й тому обирають органічну

продукцію, як таку, під час виробництва якої не завдається шкоди природному середовищу.

2.3. Організаційно-правове регулювання ведення органічного сільського господарства

Розширення сегменту виробництва органічної сільськогосподарської продукції зумовлене зростаючим попитом на здорове харчування, а також потребою в покращенні стану агроландшафтів і відновленні довкілля. Принципи та вимоги органічного виробництва закріплюються стандартами. Для того, щоб відповідати таким стандартам, оператори ринку проходять сертифікацію та доводять відповідність своєї діяльності принципам органічного виробництва та обігу органічної продукції.

Використання комплексу стандартів ISO 14000 і процедур екологічного аудиту й органічної сертифікації передбачає економічні ефекти, які визначаються низкою переваг і додаткових можливостей: зменшенням негативного впливу на довкілля; створення і зміцнення сприятливого іміджу підприємства; вихід продукції на світовий ринок, підвищення її конкурентоспроможності; удосконалення маркетингу і реклами з урахуванням екологічних параметрів продукції та застосовуваних технологій; сприятливі умови для розвитку взаємозв'язків з діловими партнерами за кордоном і залученням нових інвестицій; основа для збільшення акціонерної вартості підприємства; створення нових робочих місць; удосконалення структури експорту [63].

У європейських країнах діють певні норми та стандарти, що регулюють організацію діяльності у цій сфері. До основних міжнародних стандартів органічного виробництва, які включають ряд вимог щодо виробничого процесу (рис. 2.10) [63].

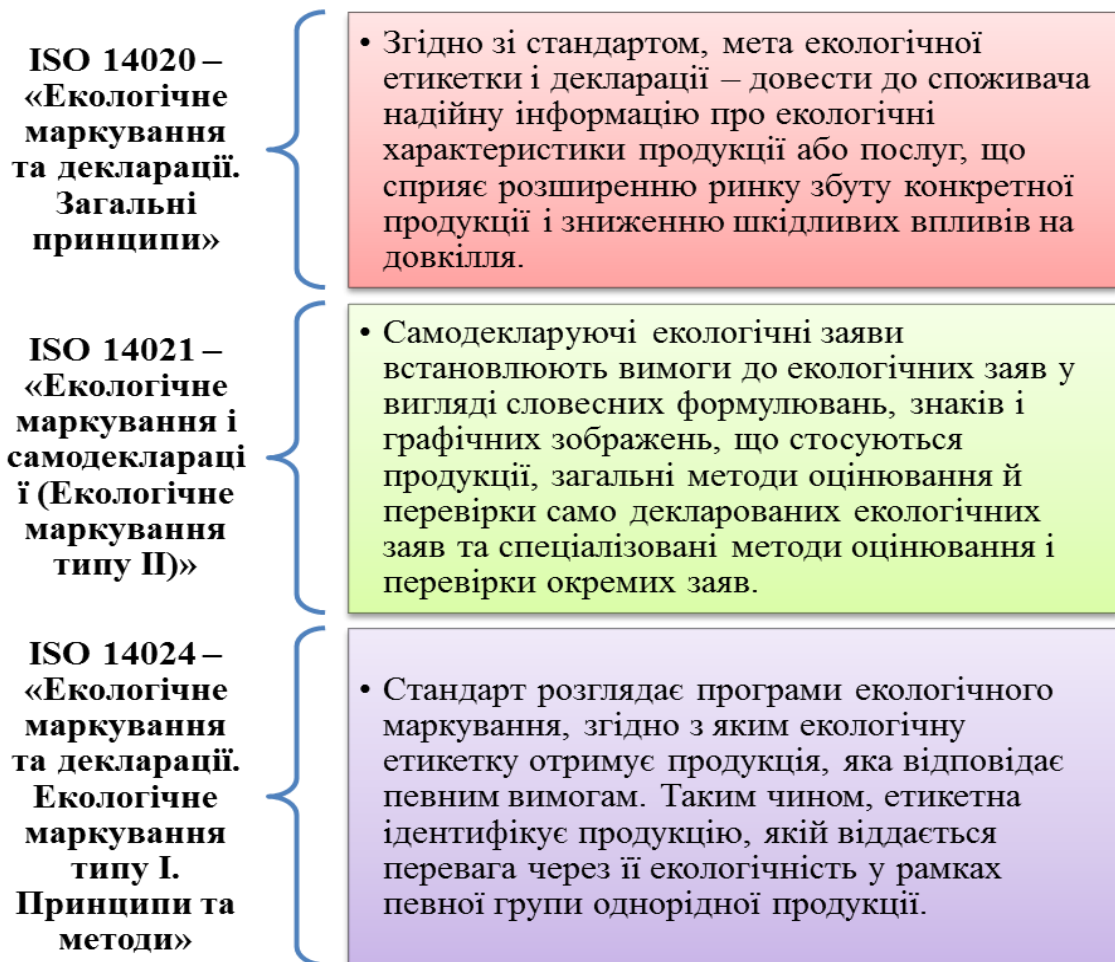

Рис. 2.10. Система стандартів екологічного маркування продукції серії ISO 14000 (складено автором за даними [63])

Більшість національних стандартів, наприклад, у країнах ЄС, США, Японії, Аргентині, Індії, юридично пов'язані та розроблені у вигляді постанов. В окремих країнах (Німеччині, Швеції, Великобританії) окремі сертифікаційні органи запровадили власні стандарти, які нерідко є жорсткішими порівняно із загальноприйнятими, що втілюється завдяки особливим вимогам споживачів.

Існує логічна схема переходу від традиційної системи землеробства до органічної, що вимагає певної поетапності робіт: проведення екологічної експертизи ґрунтового покриву на забрудненість всіма видами забруднювачів; введення конверсійного 3-4-річного періоду до переходу від традиційного землеробства до органічного; застосування безпестицидних технологій вирощування сільськогосподарських культур; розробку і впровадження системи удобрення ґрунтів у сівозміні; застосування системи профілактичних і біологічних методів боротьби з хворобами і шкідниками; сертифікація виробленої продукції для підтвердження її екологічної чистоти. Окремим

питанням для органічного виробництва є проведення сертифікації підприємства для подальшого його функціонування в якості органічного [26].

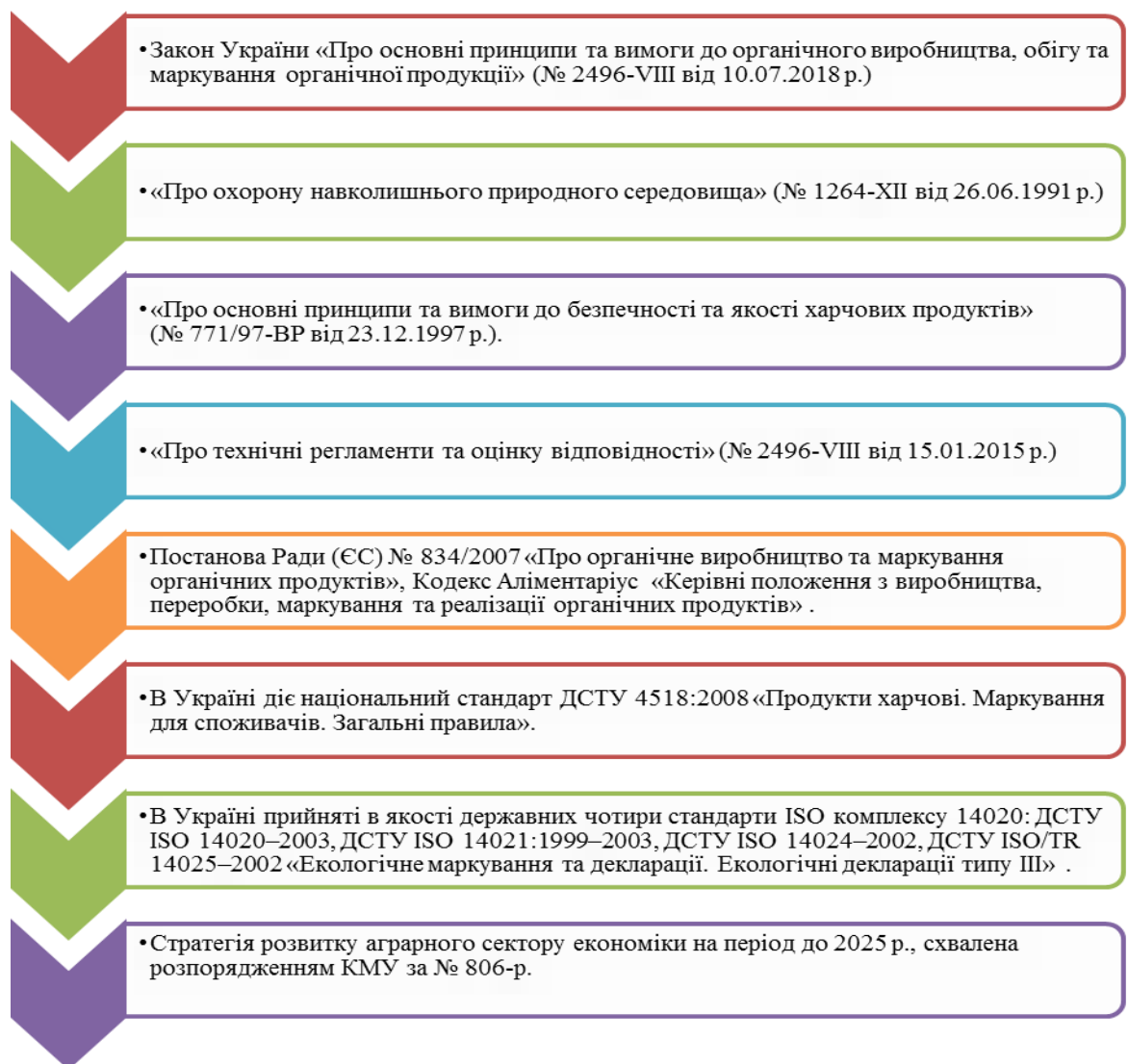

Рис. 2.11. Законодавчо-правова база регулювання ведення органічного сільського господарства (складено автором за даними [20, 24, 63])

Дотримання цих вимог при переході на засади органічного виробництва та протягом безпосередньо всього життєвого циклу процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції є обґрунтованою необхідністю, оскільки на підставі їх повного дотримання приймається рішення про надання підприємству статусу органічного та, упродовж ведення господарської діяльності в якості виробника органічної продукції, здійснюється проведення регулярних перевірок на відповідність цим вимогам. Дотримання зазначених вимог забезпечується протягом усього життєвого циклу продукції, тобто з часу маркетингових досліджень, спрямованих на створення попиту та досягнення

поставленої мети через задоволення потреб споживачів, до моменту її споживання чи переробки, гарантуючи при цьому підтримку і забезпечення екорівноваги і покращуючи показники стану здоров'я населення. Рішення про можливість переходу господарства на органічний метод господарювання приймають уповноважені органи сертифікації, що діють відповідно до правил органічного виробництва та сертифікації. Усі оператори цього виду господарювання, незалежно від форм власності, повинні бути поставлені в однакові умови.

Впровадження принципів органічного виробництва потребує застосування ощадних технологій при вирощуванні сільськогосподарських культур, що суттєво зменшує антропогенне навантаження на довкілля, сприяючи покращення його екологічного стану, збереженню біорізноманіття території [63].

В Україні функціонує правова вимога до маркування, виробництва та переробки цього продукту, та суворо встановлює правило процесу виробництва і застосування, належним чином ведення сільського господарства умови утримання тварин та птиці та стандарти для рослинної продукції, із застосуванням природних речовин. Отже на цей час існує один логотип, який дає гарантію у дотриманні всіх стандартів у виробництві органічної продукції є відмітка «органічний продукт». Маркування як органічних продуктів, згідно ЗУ, та продукцію яка відповідає всім вимогам та має бути не менше 95% органічних складових сільськогосподарського походження та не більше 5% неорганічних складових, які входять до списку речовин і дозволяють додавати в процесі виробництва, та у допустимій кількості дозволяють використовувати. Виробництво даного продукту затверджується сертифікатом.

Правова вимога для маркування набула чинності в Україні, для виробництва та переробки органічної продукції. Для того щоб виробнику отримати дозвіл для торгівлі на ринку органічної продукції треба пройти процедуру сертифікації. Цей процес є доволі тривалим. Насамперед, з моменту подання заявки на господарства, що претендують в майбутньому на статус органічних. починають поширюватися норми ЗУ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Тривалість переходу до сертифікованого виробництва може бути

різною, що значною мірою залежить від стану землі, на якій буде вирощуватися органічна продукція, екологічної ситуації та набутого досвіду. Для кожного суб'єкта складається індивідуальний план, в який заносяться необхідні дані у вигляді правил, які є обов'язковими для виконання [25]. Органічне виробництво передбачає наявність перехідного періоду – переходу від традиційного господарювання до органічного за певний проміжок часу, за який застосовуватимуться норми органічного виробництва. Перехідний період починається з того часу, як органічний агровиробник повідомить відповідальний компетентний орган про свою діяльність і засвідчить про готовність господарства до контролю. Тривалість перехідного періоду визначена стандартами органічного виробництва і складає в рослинництві для однорічних культур – щонайменше два роки для посіву культур вже з органічною якістю; для багаторічних культур (крім фуражних) – щонайменше три роки до першого збору органічного врожаю; для лук, пасовищ чи багаторічних фуражних культур – щонайменше два роки до початку їх використання в якості органічних кормів. Термін перехідного періоду може бути скороченим у разі, якщо земельні ділянки були природними або сільськогосподарськими зонами, які не оброблялися продуктами, не дозволеними для органічного виробництва; чи подовженим, якщо земля була забруднена продуктами, не дозволеними в органічному виробництві. Тривалість сертифікації ферм з вирощування великої рогатої худоби (м'ясо) і коней складає 12 місяців, кіз, свиней і корів (молоко) – шість місяців, птиці (м'ясо) – 10 тижнів, птиці (яйця) – шість тижнів. Відповідно до вимог органічних стандартів, господарство, що працює за органічними технологіями, проходить щорічну інспекцію, під час якої затверджений інспектор сертифікаційного органу перевіряє його та відображає в інспекційних документах фактичний стан господарства [9].

Пакет Опису оператора повинен містити реєстр полів, включаючи історію (за попередні три роки), що підлягають сертифікації, карти полів, аналізи ґрунтів, період та методи збору врожаю, середню врожайність, наявність тварин на господарстві, перелік органічного асортименту продукції, карти-схеми виробничих приміщень, документи на насіння і на закупівлю допоміжних засобів: добрив, засобів захисту рослин; записи післязбиральної переробки та зберігання продукції [2, 9].

Організація системи господарювання, яка відповідає вимогам органічного виробництва, вимагає виконання певних загальних правил щодо обліку полів і їх меж, запобігання їх забрудненню, підтримки родючості ґрунтів, забезпечення проведення протиерозійних заходів. На картах полів повинні бути вказані їх номери і межі, оточення, історія за останні три роки, відмітки про потенційних забруднювачів: поля з інтенсивними технологіями вирощування сільськогосподарських культур або з ГМО-культурами. Заходами, що необхідно впроваджувати для запобігання забрудненню полів органічного статусу, є створення буферних зон між звичайними та органічними полями, розміри якої повинні бути від 6 до 12 м. Ця зона може бути зменшеною, якщо по межах висаджені кущі або дерева, що обмежуватимуть забруднення. Якщо буферної зони недостатньо, то у межах органічного поля потрібно залишати один прохід сівалки незібраним або провести обкіс до збирання врожаю, щоб попередити забруднення органічної продукції. Для підтримання родючості ґрунтів потрібні збалансована сівозміна з бобовими культурами, використання гною чи іншої компостованої речовини, вирощування сидератів, мульчування та терасування. Протиерозійні заходи передбачають заборону вирощування просапних культур на схилах з малопотужними ґрунтами, що легко руйнуються, не допущення випасу худоби на легких, слабо закріплених дерниною ґрунтах. Натомість потрібно розміщувати сільськогосподарські культури смугами поперек схилу, чергувати їх з парами, висівати буферні смуги з багаторічних трав, ґрунти на схилах залужувати [2, 9].

Багато господарств України активно засвоюють і використовують досвід ведення органічного сільськогосподарського виробництва в рамках українсько-швейцарського партнерства. Але незважаючи на певні успіхи у напрямі розвитку органічного виробництва, в Україні ще не сформована повноцінна інфраструктура ринку органічної продукції, яка б дозволила забезпечити вільний та прозорий рух органічної сільськогосподарської продукції. Досвід зарубіжних країн показує, що розвиток органічного виробництва можливий лише за умови активної державної фінансової допомоги для підтримки господарств у перехідному періоді, коли можливі значні фінансові збитки.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан функціонування органічного сільського господарства

Стан земельних ресурсів України – одна із найважливіших екологічних проблем держави. В аграрному секторі головним засобом виробництва та найважливішою складовою ресурсної бази є земля, родючість якої визначає його ефективність. В Україні налічується 650 різновидів ґрунтів, які характеризуються певним мінералогічним складом, вмістом гумусу і поживних елементів.

Згідно з даними Державного земельного кадастру, земельний фонд України на 2019 р. становить 60 357 тис. га, з яких 42 724 млн га (70,9 %) є сільськогосподарськими землями [35, 51] (рис. 3.1).

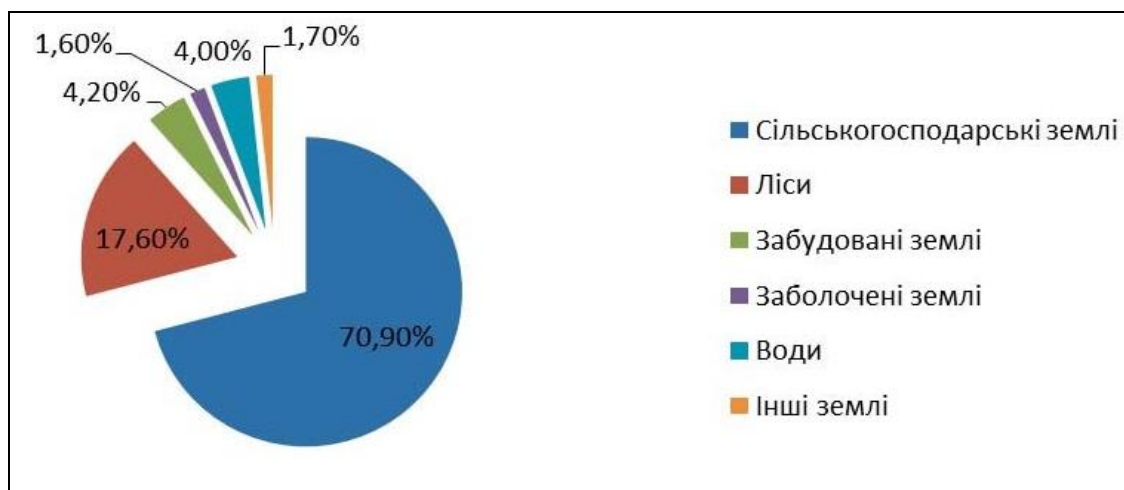

Рис. 3.1. Структура земельного фонду України (станом на 2019 р.)
(побудовано автором за даними [35])

Поширення ґрунтів сільськогосподарських земель України на рівнинній частині території і у гірських регіонах істотно відрізняється. В зоні мішаних хвойно-широколистяних лісів 60 % території займають дерново-підзолисті ґрунти з різним ступенем опідзолення, оглеєння та різним механічним складом. За оцінками дослідників, вміст гумусу в їх орному шарі доволі низький і

коливається в межах від 0,7-1,0 % у піщаних і супіщаних до 1,5-2,0 % у суглинкових різновидах. Вони ущільнені, мають низьку вологоємність, високу водо- і повітропроникність, низьку ємність вбирання і містять недостатньо поживних речовин, безструктурні, мають кислу реакцію (рН 4,5-4,8).

Окремими масивами в умовах надмірного зволоження в пониженнях із слабким стоком або на слабодренованих вододілах поширені дерново-підзолисті глеюваті ґрунти. Сформувалися дернові ґрунти, що відзначаються найвищою природною родючістю серед поліських ґрунтів, їхні карбонатні різновиди добре гумусовані (2-4 %). Серед болотних ґрунтів в найпоширеніших різновидах торф'яників потужність гумусового або торфово-гумусового горизонту складає від 15-20 до 40-50 см [6, 32].

Під лісовими масивами природної зони широколистяних лісів поширені світло-сірі, сірі і темно-сірі лісові ґрунти. На карбонатних, лесових породах сформувалися сірі лісові ґрунти, вміст гумусу у яких становить від 1,5 до 2,7 %. Темно-сірі опідзолені ґрунти, що за своїми властивостями наближаються до чорноземів опідзолених, мають добре розвинений гумусовий горизонт потужністю 30-35 см, вміст гумусу у них сягає 3,5-4,5 %.

Найпоширеніші типи ґрунтів лісостепової зони – чорноземи (типові, опідзолені, вилугувані, реградовані), які сформувалися під трав'янистою рослинністю. Найвищий вміст гумусу, за оцінками фахівців, у чорноземах типових – 4-6 %, запаси його можуть сягати 500-600 т/га, реакція ґрунтового розчину у них – слабокисла або нейтральна, вони мають високий вміст поживних речовин. Меншу родючість порівняно з типовими мають чорноземи опідзолені та вилугувані, вміст гумусу у яких – 3-5 %. Чорноземи реградовані, що утворилися в результаті окультурення чорноземів опідзолених і вилугуваних та темно-сірих опідзолених ґрунтів, поширені на межі чорноземів опідзолених і типових [6, 32].

У степовій частині України в умовах недостатнього зволоження (300-450 мм) в лісах і лісоподібних суглинках сформувалися під різнотравно-типчаково-ковилдовими степами – чорноземи звичайні, під типчаково-

ковиловими – чорноземи південні, під полинно-типчakovими – каштанові ґрунти. Потужність гумусового горизонту чорноземів типових складає від 40-50 до 65-85 см, вміст гумусу коливається від 3,8 до 6,5 %, вони мають високу природну родючість. Товщина гумусового горизонту чорноземів південних менша – 50-65 см, у них менший вміст гумусу – 3,0-3,5 %, за умов зрошення ці ґрунти високопродуктивні. Каштанові ґрунти в підзоні сухого степу поділяються на темно-каштанові з вмістом гумусу 3,0-4,0 % і каштанові – 2,5-3,5 % [6, 32]. Гірсько-лучні і гірсько-торфові ґрунти сформувалися на вершинах і безлісних схилах хребтів під трав'яною рослинністю в умовах промивного режиму в Кримських горах і надмірного зволоження в Карпатах. Гірсько-лучні ґрунти Карпат мають оторфований горизонт потужністю 10-15 см. У зниженнях на полонинах Карпат залягають малопотужні та малопродуктивні гірсько-торфові ґрунти. Дуже кислі дерново-глейові ґрунти з вмістом гумусу 3,5-4,0 % на Закарпатті використовуються під кормові угіддя. Типовими для Карпат є буроземи, що утворилися під лісовою рослинністю і гірськими луками в умовах посиленого сезонного промивного типу водного режиму та підвищеної відносної вологості повітря, з потужністю гумусового горизонту 15-25 см, вміст гумусу у них коливається від 2 до 6 % [6, 32].

На Україну, яка за розміром території належить до найбільших держав Європи, припадає майже третина світових запасів чорнозему й чверть придатної для виорювання землі в Європі. Україна займає першу позицію в світі за розораністю земель – 75 % сільськогосподарських земель та 56 % – усіх земель. На одного українця в середньому припадає 0,7 га ріллі, тоді як у Європі цей показник становить 0,25 га, у т. ч. у Польщі – 0,30 га, у Франції – 0,31 га [36]. Водночас 20 % української ріллі – це деградовані та малопродуктивні землі. Екстенсивне землеробство призвело до того, що розорані навіть лучні землі аж до зрізів русел рік, спадисті і круті схили, на яких повинні рости ліси, чагарники і трави. Розораність різних типів ґрунтів суттєво відрізняється: найбільше розорані чорноземи типові (91,8 %), опідзолені (91,6 %), південні

(88,8 %), звичайні (88,3 %), ясно-сірі, сірі лісові, темно-сірі опідзолені ґрунти (80,5 %) (рис. 3.2).

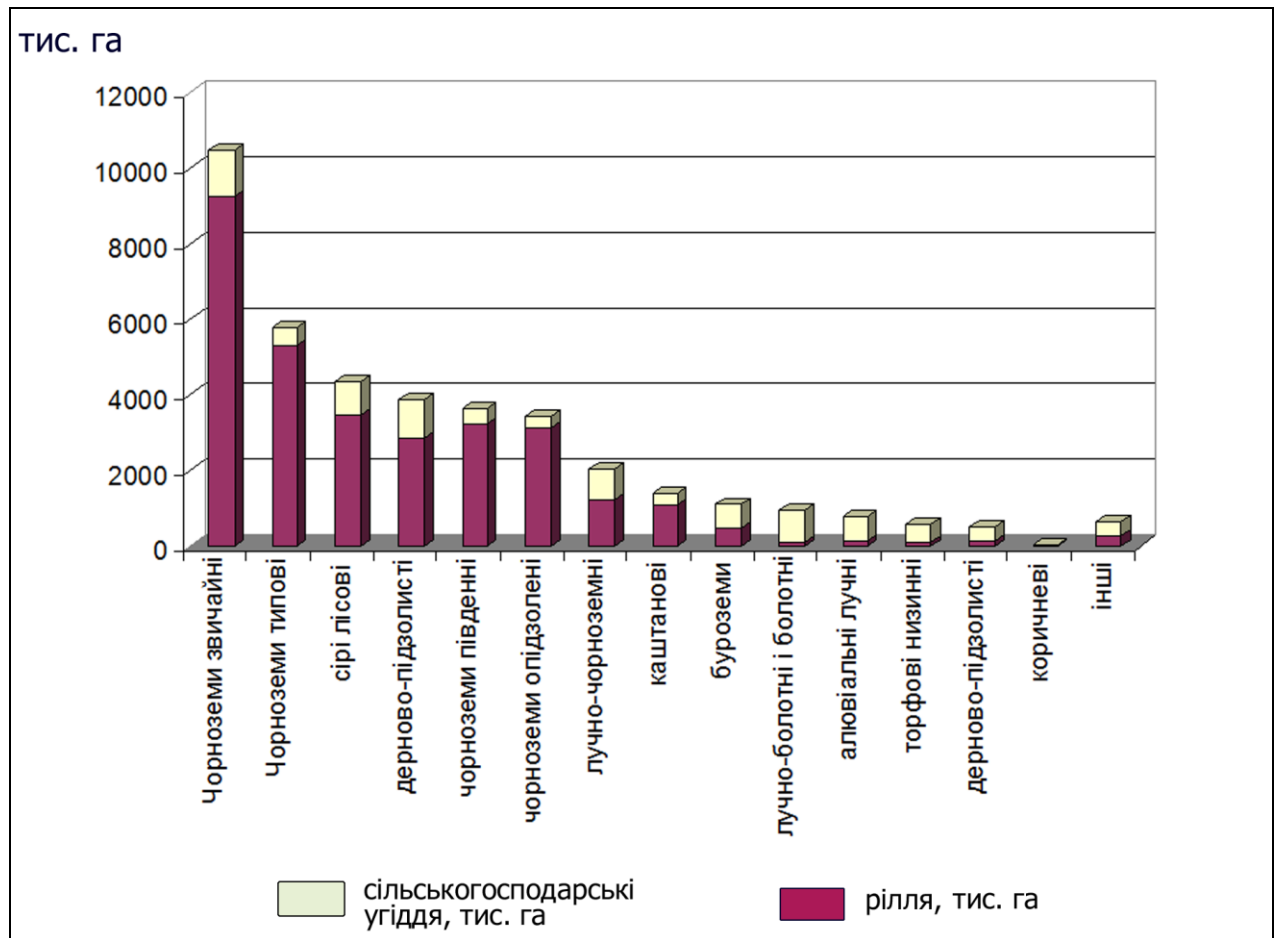

Рис. 3.2. Стан розораності різних типів ґрунтів України (побудовано автором за даними [35])

Протягом тривалого часу ґрунтовий покрив через активний господарський вплив зазнав значних змін. За оцінками фахівців, щорічні втрати гумусу перевищують 30 млн т, а екологічно-економічні збитки від ерозії ґрунтів становлять близько 9 млрд грн. Для того, щоб утворився шар гумусу завтовшки 1 см необхідно 250-400 років. Зменшення його вмісту на один відсоток зменшує врожайність зернових на кілька центнерів. Серед усіх типів ґрунтів України найродючіші ґрунти з високим вмістом гумусу – чорноземи – в кінці XIX ст. мали вміст гумусу 8-12 %, на сьогодні його вміст складає 4-6 %. Становище у сільському господарстві ускладнилось з огляду на те, що як засвідчують дослідження, втрати верхнього шару землі внаслідок її деградації в 16-300 разів перевищують здатність до природного відновлення [36].

Ерозія ґрунтів є одним з головних чинників еколого-економічної кризи в аграрному землекористуванні. Через знищення природної рослинності на ділянці землі, що захищає ґрунт, відразу починається руйнування її поверхні. Ерозійні процеси інтенсивно розвиваються під час механічного обробітку ґрунту, під впливом води та вітру, особливо на ріллі і вибитих пасовищах. Максимальні прояви спостерігаються на посівах просапних рядкових культур. Під час сильної ерозії, коли змив ґрунтової маси перевищує 50 т з 1 га земельної площі на рік, з поверхні земельної ділянки за 25 років змивається 12,5 см. Півметровий гумусовий шар чорнозему природним шляхом, як вважають вчені-ґрунтознавці, утворюється протягом 3,5-4 тис. років. Ерозія може зруйнувати його за 100-200 років.

Щорічно ґрунти України втрачають через ерозію 19 млн т [36]. Крім того, у ґрунтах відбуваються безповоротні втрати гумусу і поживних речовин, що відіграють провідну роль у формуванні ґрунту, його властивостей, забезпеченні рослин поживними речовинами. Гумус витрачається на мінералізацію з вивільненням доступних для рослин поживних речовин, виноситься з ґрунту в процесі ерозії, вивозиться з коренеплодами і на колесах транспортних засобів, руйнується під впливом хімічних речовин. Кількість гумусу в ґрунтах України зменшилась пересічно в шість разів і становить приблизно 3 %. Щорічно ґрунти України втрачають через мінералізацію 14 млн т гумусу. Погіршення якості земель відбувається через їх осушення і зрошення. Perezволожені землі в Україні збільшили свою площу до на 1 млн га. [36].

Внаслідок осушення зникають болота, міліють річки, змінюється склад рослинності та фауни. У зоні мішаних хвойно-широколистяних лісів проводилися широкомасштабні меліорації торфових боліт у 1964-1985 рр. Процес спрацювання поліських торфовищ можна загальмувати максимальним підвищенням гуміфікації рослинних решток і формуванням стійкого органо-мінерального комплексу ґрунту. Найдоцільніше використовувати осушені торфові ґрунти, особливо мілкі торфовища з шаром торфу менше 50 см, під лучні культури, розширюючи площі пасовищ та сіножатей. У лучно-

пасовищному режимі доцільне використання і площ вироблених під час торфозробок торфовищ. Багаторічні трави суттєво знижують втрати продуктивної вологи через випаровування, пригнічують розвиток бур'янів, забезпечують збереження органічної речовини, підвищують коефіцієнт ґрунтоохоронної ефективності [23, 36].

Внаслідок внесення високих доз мінеральних добрив ґрунт забруднюється хлоридами і сульфатами. Пестициди пригнічують біологічну активність ґрунтів, знищують ґрунтові мікроорганізми, комах-запилювачів рослин, зменшують природну родючість ґрунтів. Вони накопичуються в ґрунтах, у воді, донних відкладах водойм, а також включаються в екологічні харчові ланцюги, переходять із ґрунту і води в рослини, тварини, а в остаточному підсумку потрапляють в організм людини [8].

Інтенсивне забруднення ґрунтового покриву відбувається також через посилення виробничої діяльності. Потужним джерелом свинцевого забруднення ґрунтів, особливо уздовж автострад, є автотранспорт. Великі площі родючих земель вилучаються при гірничопромислових роботах, під забудову промислових підприємств, доріг, населених пунктів, для складування промислових відвалів та побутових відходів. Земельні ресурси зазнають негативного впливу від розміщення небезпечних відходів – із загальної кількості токсичних відходів, що зберігаються у сховищах організованого складування, 34 млн т належать до I-III класів небезпеки. Умови їх зберігання на території підприємств часто не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам, що є одним із чинників інтенсивного забруднення поверхневих та підземних вод, ґрунтів, атмосферного повітря [8].

Треба відмітити, що за дослідженнями фахівців Інституту агрохімії і ґрунтознавства УААН, якими було проведено аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель України, виділені зони, придатні для вирощування екологічно чистої продукції. Ці дослідження показали, що антропогенне забруднення територій в Україні має не суцільний, а локальний характер; та що залишилася частка умовно чистих земель, де рівень забрудненості значно нижчий порівняно з країнами Західної Європи. Це невеликі за площею регіони,

де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж і де можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні жорстких світових стандартів: Північно-Полтавський, що охоплює більшу частину Полтавської області (за винятком територій, що прилягають до Кременчука), північно-західні райони Харківської області, південно-західні райони Сумської області, південно-східні райони Чернігівської області та східні райони Київської і Черкаської областей (лівобережна частина); Вінницько-Прикарпатський, що простягається доволі широкою смугою біля 100 км від м. Попельня Житомирської області і простягається до півночі Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей у напрямку до м. Львова; Південно-Подільський, що охоплює невелику південно-східну частину Вінницької області, південно-західну частину Кіровоградської області, північ Миколаївщини і північну половину Одеської області; Північно-Східно-Луганський, який простягається Міловським і Новопокровським районами Луганської області [10, 27, 29].

Український ринок органічної продукції на етапі утворювання. На 2021 рік 504 оператори які вже працюють у тому числі 304 сільгоспвиробників. У процентному відношенні 0,89% складає частка сільськогосподарської землі та має статус органічних та перехідного періоду і займає площу 381,2 тис. га. Якщо порівнювати з Чехією то там 12,2%, Австрія використовує 25%. Як було раніше зазначено, що в Україні працює 504 оператори, то в Австрії налічується 25 тис., а в Німеччині 30 тис. підприємств. В східноєвропейському регіоні Україна зайняла перше місце по вирощуванню зернових, олійних та зернобобових культур: майже половину сертифікованої землі займає зернова культура це 48,1%, олійні культури займають 16%, бобові займають 4,6%, овочі займають всього 2%, а під фрукти віддали 0,6%, виноград займає всього 0,1% [40, 42, 43].

Значна кількість господарств які мають регіональні особливості мають вузьку спеціалізацію та зосереджені на вирощуванні одного або двох видів, у невеликих об'ємах не декількох десятків гектар, розміщуються в таких регіонах України, як в Одеській, Київській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях (рис. 3.2; Додаток Е) [50].

Статистичні дані констатують той факт, що площі які зайняті під органічним сільським господарством постійно збільшуються (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка кількості операторів та площі сільськогосподарських земель (органічних і перехідного періоду) в Україні за період 2006-2021 рр.
(складено автором за даними [40])

Рік	Загальна кількість операторів	Загальна площа с/г земель, га (органічних і перехідного періоду)	Рік	Загальна кількість операторів	Загальна площа с/г земель, га (органічних і перехідного періоду)
2006	31	164449	2014	142	270226
2007	69	239542	2015	155	270320
2008	70	240000	2016	164	272850
2009	72	241980	2017	175	293400
2010	80	242034	2018	182	400764
2011	92	249872	2019	210	410550
2012	118	269984	2020	360	411200
2013	121	270193	2021	375	420000

В Україні у 2017 р. була прийнята Концепція розвитку фермерського господарства, головною метою якої є всебічна державна підтримка розвитку сільських територій. Дана концепція вже була започаткована в де яких регіонах України, а саме в Житомирській, Волинській та Чернігівській областях.

На міжнародних ринках зростає попит на українську органічну продукцію, внутрішній ринок теж починає формуватися. Необхідна активна популяризація цінності органічних продуктів для організму людини, для відновлення стану довкілля, економічне стимулювання агровиробників з вирощування і переробки органічних продуктів.

3.2. Проблеми та перспективи розвитку органічного сільського господарства

Потенціал України у вирощуванні органічної сільськогосподарської продукції є значним, хоча розвиток органічного землекористування стримується багатьма чинниками. Це виробництво характеризується високою

вартістю, більш затратне порівняно з традиційним, довготривалим терміном переходу до органічного землеробства, що триває від двох до п'яти років, не належним рівнем інноваційної активності аграрних виробників, не сформованою інфраструктурою ринку органічної продукції, дуже низьким рівнем державної фінансової підтримки органічних виробників. Аналіз чинників, що стримують широке запровадження технологій органічного землеробства, дозволяє об'єднати їх у три великі групи: соціально-психологічні, інституційно-правові, фінансово-економічні [29] (рис. 3.3).

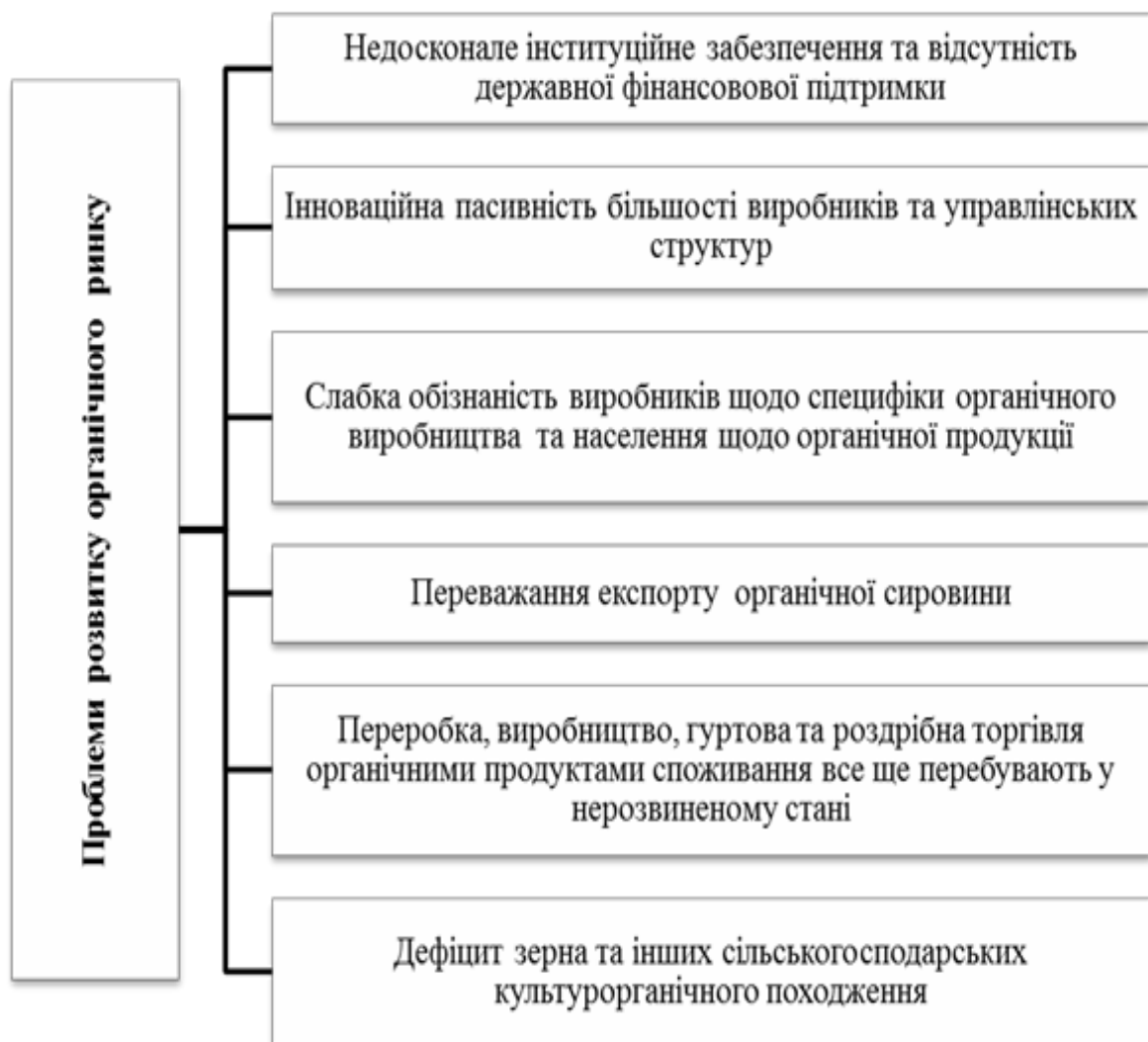

Рис. 3.3. Проблеми органічного виробництва (складено автором за даними [52])

Існує велика кількість проблем, які стримують розвиток органічного сільського господарства. На рис. 3.4. представлені основні з них.

Соціально-психологічні проблеми

- До соціально-психологічних проблем запровадження технологій органічного землеробства в Україні передусім відносяться: низький рівень обізнаності населення і виробників щодо органічного землеробства (розуміння головних ознак й особливостей цих технологій, переваг їх використання та можливих проблем у процесі запровадження). Ще однією складною проблемою є низький рівень екологічної свідомості населення, насамперед сільського, та низька технологічна культура сільськогосподарського виробництва усіх рівнів, починаючи від особистого селянського господарства до великих аграрних об'єднань. До цієї групи проблем слід віднести відсутність відповідних навчальних курсів з теорії та практики ведення органічного землеробства в навчальних закладах різних рівнів акредитації. Крім браку освіти та екологічної свідомості спостерігається небажання подолання стійких стереотипів, що склалися за тривалий період інтенсифікації сільського господарства, та низький рівень інноваційної активності менеджерів та державних управлінських структур. Крім того, у сільській місцевості склалася складна демографічна ситуація та низький рівень життя мешканців. Поставлені в умови необхідності виживання люди з недовірою й обережністю сприймають усе нове і не бажають ризикувати тим, що вони мають.

Інституційно-правові проблеми

- До інституційно-правових проблем впровадження органічного землеробства в Україні належать: відсутність відповідної законодавчої й нормативної бази, узгодженої з вимогами міжнародного законодавства та ефективної національної системи сертифікації і контролю органічних господарств, виробленої ними продукції; відсутність відповідної внутрішньої інфраструктури (асоціацій/спілок/осередків виробників органічної продукції); необхідність інтеграції в міжнародні структури (ЕС, IFOAM) та забезпечення доступу на зовнішні ринки органічної продукції; потреба належного інформаційного забезпечення (популяризація технологій органічного землеробства, екологічна освіта населення та виробників сільськогосподарської продукції, консультаційна підтримка виробників, спеціалізовані тренінги для керівників і працівників господарств). Крім вищезазначених проблем існують й проблеми, пов'язані з проведенням земельної реформи та паюванням земельного фонду: необхідність збереження великих за земельною площею господарств, неприпустимість об'єднання польових та ґрунтозахисних сівозмін чи подрібнення останніх. Паювання земель слід здійснювати на площах, де заздалегідь виконано в натурі контурно-смугове структурування угідь, а планувати проведення паювання необхідно відповідно до проектів такого структурування.

Фінансово-економічні проблеми

Фінансово-економічні проблеми впровадження органічного землеробства включають: відсутність маркетингових досліджень ринків органічної продукції; ризики, пов'язані з можливими змінами кон'юнктури ринку органічної продукції за досить тривалий (2-4 роки) період конверсії (переходу до органічного господарювання); фінансові втрати у зв'язку із зменшенням обсягів виробництва продукції (особливо це актуально для господарств, що застосовували інтенсивні технології); фінансові витрати, пов'язані з необхідністю закупівлі спеціальної техніки й обладнання (наприклад, стернових сівалок або комбінованого ґрунтообробного агрегату КА-4,2 «Агроекологія-01», який виконує одразу п'ять операцій: підрізає й виполує бур'яни, розпушує ґрунт, вирівнює поверхню поля, подрібнює грудки та ущільнює ґрунт до оптимальних показників); відсутність дієвого механізму страхування ризиків в сільськогосподарському виробництві; відсутність фінансової підтримки з боку держави в період конверсії та надання пільг або субсидій при виробництві органічної продукції.

Рис. 3.4. Групи проблеми розвитку органічного сільського господарства
(складено автором за даними [29])

Розвиток державного ринку органічних продуктів міг би розвиватися й швидшими темпами, якби не такий стримуючий фактор як порівняно висока

вартість органічних товарів і продуктів. Ціни на органічну продукцію, зазвичай набагато вищі, ніж на звичайну. Наприклад, за європейськими стандартами, націнка на органічні продукти й товари, є виправданою у розмірі 20-30 %, але в Україні в окремих випадках вартість органічної продукції може бути на 50–300 % вищою, ніж неорганічних аналогів. Наприклад, якщо порівняти відношення ціни органічної продукції до звичайної, то вона буде більшою у кілька разів: хліба – у 3–6 разів, цукру – у 10, молока – у 2–3, яєць – у 4–5, курятина – у 3–6, картопля – у 7–12, яблука – у 2–4, мед – у 2–3 рази [63]. Це пояснюється, насамперед, значними витратами, що супроводжують процес виробництва. Витрати виробництва в органічних сільськогосподарських підприємствах значно вищі, ніж у традиційних виробників. Наприклад, значні витрати передбачає процес вирощування тварин і птиці за технологіями органічного виробництва, оскільки дорога органічна кормова база. Крім того, порівняно з традиційними аналогами, дорожчою є переробка і зберігання органічної продукції, тому що дорожчими є її складові, а існуючі обмеження в процесі переробки та зберігання призводять до підвищення кінцевих витрат виробництва. Збільшення собівартості органічної продукції та високі ціни на неї обумовлюються також порівняно незначними обсягами виробництва та обмеженими відстанями, на які можна доставити органічні продукти у свіжому вигляді. Також у цінові надбавки на органічні товари включаються вищі витрати на оплату праці, адміністративні, інспекційні та сертифікаційні витрати. Але надто високі ціни на органічні продукти нівелюються особливою їх якістю та виключною користю, тому попит споживачів росте і органічний рух у світі набирає обертів. Для багатьох він стає життєвою філософією. За оцінкою Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), майбутнє аграрного розвитку в світі має будуватись саме на засадах органічного виробництва з реалізацією дбайливого ставлення до природи, виробника та споживача.

Для активного впровадження технологій органічного виробництва в Україні необхідно забезпечити активну співпрацю сільськогосподарських виробників та їх асоціацій, органів влади й державного управління, приватних

консультаційних компаній і сертифікаційних установ, організацій споживачів, наукових й освітніх установ, а також неурядових організацій, як екологічної спрямованості, так і тих, що займаються питаннями інституційного розвитку, дорадчою діяльністю й розвитком сільської місцевості.

Органічна сільськогосподарська продукція має все більшу популярність у світі, і її перспективи розвитку виглядають досить перспективною. Перспективи розвитку органічної сільськогосподарської продукції є обіцяючими. Зростання попиту, підтримка урядів, розвиток ринків та технологічний прогрес стимулюють розширення органічного виробництва і забезпечують нові можливості для фермерів та підприємців у цій галузі.

Споживачі все більше проявляють інтерес до здорового способу життя та харчування. Органічна продукція вважається більш безпечною і екологічно чистою, оскільки не використовуються хімічні пестициди, гербіциди та штучні добрива. Це спонукає багатьох споживачів обирати органічні продукти і готових платити за них вищу ціну.

Ринок органічної продукції шириться і розвивається у багатьох країнах світу. З'являються нові органічні магазини, супермаркети та онлайн-платформи, спеціалізовані на органічних продуктах. Збільшується кількість сертифікованих органічних фермерських господарств і підприємств, які виробляють, переробляють та розповсюджують органічну продукцію.

Багато країн сприяють розвитку органічного сільськогосподарського сектору шляхом надання фінансової підтримки, знижок на оподаткування, субсидій, більшої доступності органічних сертифікацій та регулюючих стандартів. Це стимулює фермерів переходити на органічне виробництво та сприяє його зростанню.

У сфері органічного сільськогосподарського виробництва відбувається значний технологічний прогрес. Використання новітніх методів, таких як точне землеробство, сучасні системи зрошення, використання датчиків та моніторингу, допомагає підвищувати ефективність виробництва органічної продукції і зменшувати його вплив на навколишнє середовище.

Зростає міжнародна торгівля органічними продуктами, що відкриває нові ринки для виробників органічної сільськогосподарської продукції. Більше країн визнають органічні сертифікати, що сприяє експорту імпорту органічних товарів.

Актуальним є завдання створення розгалуженої інформаційної системи для підтримки агропромислового комплексу. Інформаційні технології, що розвиваються швидкими темпами, дають можливість приймати довгострокові й оперативні рішення на підставі інформації про процеси, що відбуваються на регіональних і світових ринках продукції. Крім того, необхідно мати можливість вносити зміни в агротехнології на основі даних про поточний стан посівів й агрометеорологічні умови вегетаційного періоду. Такі дані можна отримувати за допомогою супутникових спостережень за агроландшафтами та аналізувати їх, використавши географічні інформаційні системи (ГІС) [29].

Процес виробництва органічної продукції може варіюватися залежно від типу продукту та специфікацій органічного виробництва, але загальною метою є вирощування продуктів без використання синтетичних пестицидів, хімічних добрив та інших штучних речовин. Органічне виробництво базується на збереженні природних екосистем, захисті біорізноманіття та використанні стійких до місцевих умов сортів. Але із удосконаленням законодавчої бази ведення органічного виробництва, залученням інвестицій у цю галузь, широким інформуванням споживачів і розвитком органічного виробництва, споживчий ринок буде забезпечений якісною продукцією харчування, це сприятиме збереженню і покращенню стану довкілля, відновленню ґрунтів і біорізноманіття, підвищенню рівня розвитку сільських громад.

Україна має великий потенціал для розвитку органічного сільського господарства і виявляється все більш привабливою для органічного виробництва. Ось деякі перспективи впровадження органічного сільського господарства в Україні:

Природні ресурси: Україна має значні площі родючих ґрунтів і великі запаси прісних вод, що створює сприятливі умови для органічного виробництва.

Екологічна чистота: Багато областей в Україні не зазнали значного впливу промислового забруднення, що робить їх привабливими для вирощування органічних культур.

Зростаючий попит: Світовий попит на органічні продукти продовжує зростати. Україна, яка має потужність виробництва сільськогосподарської продукції, може стати важливим гравцем на світовому ринку органічних продуктів.

Перехід до стандартів ЄС: Україна активно працює над гармонізацією своїх стандартів органічного виробництва з європейськими нормами. Це робить українську органічну продукцію привабливою для експорту на ринки ЄС.

Фінансова підтримка: Уряд України та міжнародні організації надають фінансову підтримку та інвестиції для розвитку органічного виробництва в країні. Це стимулює розвиток галузі та сприяє залученню нових фермерів.

Економічні переваги: Органічні продукти зазвичай продаються за вищою ціною, що може бути вигідним для сільських господарств. Крім того, органічне виробництво може допомогти зменшити залежність від імпорту хімічних добрив і знизити витрати на покупку зовнішніх входів [29].

Однак, для успішного впровадження органічного сільського господарства в Україні потрібна системна підтримка з боку уряду, освічення фермерів, доступ до ринків збуту та розвиток інфраструктури для сертифікації органічної продукції.

Загалом, органічне сільське господарство в Україні має значний потенціал і може стати важливою галуззю для розвитку економіки, збереження природних ресурсів та поліпшення здоров'я населення.

ВИСНОВКИ

1. Органічне сільське господарство - це система сільськогосподарського виробництва, яка спрямована на збереження природних ресурсів, підтримку біологічного різноманіття та забезпечення високоякісної продукції без використання синтетичних хімічних речовин, генетично модифікованих організмів (ГМО) та інших штучних входів.

2. Розширення сегменту виробництва органічної сільськогосподарської продукції зумовлене зростаючим попитом на здорове харчування, а також потребою в покращенні стану агроландшафтів і відновленні довкілля. Принципи та вимоги органічного виробництва закріплюються стандартами. Для того, щоб відповідати таким стандартам, оператори ринку проходять сертифікацію та доводять відповідність своєї діяльності принципам органічного виробництва та обігу органічної продукції.

3. Органічне землеробство пропонує альтернативу більш поширеним методам землеробства з високими витратами, які використовують синтетичні добрива, фунгіциди та пестициди. Він заснований на ідеї, що ґрунт є живою системою, тому ці синтетичні продукти значною мірою виключені з органічних ферм. Органічне сільське господарство покладається на сівозміну, тваринний гній, рослинні залишки, сидерати та біологічний контроль шкідників і хвороб для підтримки здоров'я та продуктивності ґрунту. Органічні культури часто мають вищу цінність, ніж звичайні, і обсяги органічних культур демонструють тенденцію до постійного зростання виробництва. Продаж культур, позначених як органічні або біологічні, суворо регулюється на більшості розвинених ринків. Вплив органічного землеробства на навколишнє середовище є низьким, і його можна розглядати як спосіб очищення та покращення деградованих сільськогосподарських угідь.

4. Станом на 2021 р. 181 країна світу займається виробництвом органічної сільськогосподарської продукції, площа земель під використанням 69,8 млн га (1999 р. – 11 млн га). До 50 % всіх земель припадають саме на Австралію та Океанію (35,9 млн га). Найбільші площі належать таким країнам,

як Австралія (27 145 021 га), Аргентина (3 011 794 га), Китай (2 281 215 га), США (2 031 318 га), Іспанія (2 018 802 га). Кількість органічних виробників у світі постійно збільшується, їх налічується 2,9 млн. Найбільша кількість виробників органічної продукції зафіксована у Індії (835 000), Уганді (210 352), Мексиці (210 000), Ефіопії (203 602) та Філіппінах (166 001). Органічний світовий ринок стабільно зростає два останніх десятиріччя, досягнувши рівня 92 млрд євро. Попит споживачів на здорову продукцію в світі щорічно зростає на 8-12 %, а її виробництво – лише на 4 %. За товарообігом світовими лідерами є США (38,9 млрд. євро), Німеччина (9,5 млрд. євро), Франція (6,7 млрд. євро). Основна маса світової органічної продукції реалізується у високорозвинутих країнах, де вона більш доступна і популярна, а рівень економічного розвитку країн – високий.

5. Україна займає 13 місце за загальною площею сільськогосподарських земель серед країн Європи. Є певні правові вимоги правового характеру щодо маркування які діють в Україні. Від стану землі та екологічної ситуації залежить період переходу до сертифікованого виробництва. Сертифікація проводиться щорічно, отриманий сертифікат дійсний лише протягом року.

6. Український ринок органічної продукції на етапі утворювання. На 2021 рік 504 оператори які вже працюють у тому числі 304 сільгоспвиробників. У процентному відношенні 0,89% складає частка сільськогосподарської землі та має статус органічних та перехідного періоду і займає площу 381,2 тис. га. Якщо порівнювати з Чехією то там 12,2%, Австрія використовує 25%. Як було раніше зазначено, що в Україні працює 504 оператори, то в Австрії налічується 25 тис., а в Німеччині 30 тис. підприємств. В східноєвропейському регіоні Україна зайняла перше місце по вирощуванню зернових, олійних та зернобобових культур: майже половину сертифікованої землі займає зернова культура це 48,1%, олійні культури займають 16%, бобові займають 4,6%, овочі займають всього 2%, а під фрукти віддали 0,6%, виноград займає всього 0,1% [40, 42, 43]. Значна кількість господарств які мають регіональні особливості має вузьку спеціалізацію та зосереджені на вирощуванні одного або двох видів, у невеликих об'ємах не декількох десятків гектар, зосереджено в Одеській, Київській, Херсонській,

Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Якщо зробити порівняння то обсяг виробництва рослинної продукції більший ніж виробництво тваринного походження у співвідношенні 73 до 27%.

7. Потенціал України у вирощуванні органічної сільськогосподарської продукції є значним, хоча розвиток органічного землекористування стримується багатьма чинниками. Це виробництво характеризується високою вартістю, фінансово затратніше порівняно з традиційним, довготривалим терміном переходу до органічного землеробства, що триває від двох до п'яти років, неналежним рівнем інноваційної активності аграрних виробників, не сформованою інфраструктурою ринку органічної продукції, дуже низьким рівнем державної фінансової підтримки органічних виробників. Стримують широке запровадження технологій органічного землеробства соціально-психологічні, інституційно-правові, фінансово-економічні чинники.

8. Для активного впровадження технологій органічного виробництва в Україні необхідно забезпечити активну співпрацю сільськогосподарських виробників та їх асоціацій, органів влади й державного управління, приватних консультаційних компаній і сертифікаційних установ, організацій споживачів, наукових й освітніх установ, а також неурядових організацій, як екологічної спрямованості, так і тих, що займаються питаннями інституційного розвитку, дорадчою діяльністю й розвитком сільської місцевості.

9. Органічне виробництво (або органічне сільське господарство) - це метод сільського господарства, в якому використовуються натуральні ресурси та екологічно безпечні методи вирощування рослин і розводження тварин. Органічне виробництво ставить перед собою декілька цілей, включаючи збереження родючості ґрунту, забезпечення екологічної стійкості, здоров'я та добробуту тварин, а також надання споживачам продуктів, що відповідають певним стандартам якості.

У органічному виробництві використовуються методи, які мінімізують використання синтетичних пестицидів, гербіцидів та хімічних добрив. Замість цього, застосовуються природні методи боротьби з шкідниками і хворобами,

такі як використання біологічних контролерів, ротація культур, використання органічного добрива і компосту.

Тварини, які вирощуються в органічному виробництві, повинні мати доступ до вільного випасу та органічного корму. Використання антибіотиків і ростових стимуляторів обмежене або заборонене. Також заборонена використання генетично модифікованих організмів (ГМО) в органічному виробництві.

Сертифікація є важливою частиною органічного виробництва. Продукція, яка отримала сертифікат органічного виробництва, позначається спеціальними етикетками або логотипами, які підтверджують відповідність продукції стандартам органічного сільського господарства.

Органічне виробництво є важливим напрямком розвитку сільського господарства, оскільки сприяє збереженню природних ресурсів, здоров'ю людей та довкілля. Воно також відповідає попиту споживачів на продукти, які вирощуються з урахуванням екологічних та етичних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агроєкологічна оцінка відповідності сільськогосподарських підприємств органічного агровиробництва : методичні рекомендації / за ред. д. с.-г. н. Н. А. Макаренко. – К., 2007. – 37 с.
2. Айрапетов Мануел, Зелена книга. Ринок виробництва та обігу органічної продукції 2017 / Мануел Айрапетов, Ірина Грузінська, Альона Смагіна – [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <https://cdn.regulation.gov.ua/Organic%20Products.pdf>.
3. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 158–159.
4. Артиш В. І. Організаційно-економічні передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 117–120.
5. Артиш В. І. Система вимог до технології вирощування органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 37–41.
6. Байцар А. Л. Фізична географія України / А. Л. Байцар. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 354 с.
7. Бураков І. І. Послідовний перехід до біологічного захисту / І. І. Бураков, Є. І. Буракова // Справжній господар. - 2010. - № 1. - С. 54-57.
8. Васюкова Г. Т. Екологія : підручник / Г. Т. Васюкова, О. І. Ярошева. – К. Кондор, 2018. – 524 с.
9. Вимоги до сертифікації органічного рослинництва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.organicstandard.com.ua/files/ua/II%201-RQ-01-A_20v8.pdf.
10. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / під ред. М. К. Шикули. – К. : Оранта, 1998. – 680 с.
11. Вовк В. І. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні : сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє / В. І. Вовк // Міжнар. семінар «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу». – Львів, 2004. – С. 3–6.

12. Володін В. М. Методика оцінки ефективності систем землеробства на біоенергетичній основі [методичні рекомендації] / В. М. Володін та ін - К: ВАСГНІЛ, 1999. - 38 с.

13. Волох П. Найкращий шлях до мінімального обробітку ґрунту – екологічне землеробство / П. Волох, А. Кобець, В. Хорішко // Техніка АПК. – 2008. – № 5. – С. 19–21.

14. Востров І. С. Біологічне землеробство / І. С. Востров // Природа та людина. XXI століття. – 2010. – № 5. – С. 10-12.

15. Герасимюк Т. О. Групова навчальна діяльність як інноваційна технологія у вивченні економічної географії /Т. О. Герасимюк. – Харків : Основа, 2012. – 66 с.

16. Головченко Н. М. Роль органічного сільського господарства у підвищенні добробуту сільського населення Житомирської області / Н. М. Головченко // Агросвіт. – 2009. – № 21. – С. 41-45.

17. Гуменюк Г. Д. Органічне виробництво в світі – історія розвитку та сучасний стан (огляд) / Г. Д. Гуменюк, О. В. Баджурак, О. К. Ляшенко // Біоресурси і природокористування. – 2010. – Т. 2. – № 3/4. – С. 56-62.

18. Довгань Г. Д. Інтерактивні технології на уроках географії / Г. Д. Довгань. – Харків : Основа, 2009. – 176 с.

19. Етапи розвитку органічного руху в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://organicinfo.ua/etapy_razvitiya_organicheskogo_dvizheniya_v_mire.html.

20. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>.

21. Золотін А. Ю. Деякі аспекти методології екологізації виробництва продуктів харчування / А. Ю. Золотін, О. І. Башкиров, Т. А. Антипова // Зберігання та переробка сільгоспсировини. – 2008. – № 12. – С. 18-20.

22. Зубець М. В. Аграрна наука : розвиток та досягнення / М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов та ін. – К. :ННЦ ІАЕ, 2006. – 470 с.

23. Карпюк З. К. Антропогенна модифікованість внутрішньої функціональної організації екомережі Волинського Полісся / З. К. Карпюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред.

Ф. В. Зузука. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 13. – С. 51–60.

24. Карпюк Т. В. Сучасний стан та перспективи розвитку органічного сільського господарства / Т. В. Карпюк, Я. С. Сосницька, З. К. Карпюк. – Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. – Луцьк, 2019. – С. 29-31.

25. Карпюк Тетяна. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні / Тетяна Карпюк, Ярослава Сосницька // Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : матеріал. III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, студентів та аспірантів. – Луцьк, 2019. – С. 524–526.

26. Карунський О. Й. Розвиток органічного напрямку сільського господарства у світі та його стан в Україні / О. Й. Карунський, О. Є. Воєцька, К. С. Гарбаджі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://grain-feed.onaft.edu.ua>

27. Кисіль В. І. Біологічне землеробство в Україні : проблеми і перспективи / В. І. Кисіль. – Харків : Вид-во «Штрих», 2000. – 161 с.

28. Клименко Н. А. Менеджмент експортного потенціалу галузей агропромислового комплексу : автореф. дис. канд. екон. наук / Н. А. Клименко. – К., 2001. – 19 с.

29. Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. Досвід використання технологій органічного землеробства в Україні / М. І. Кобець // Проект «Аграрна політика людського розвитку». – Київ, 2004. – 22 с.

30. Коренюк П. І. Еколого-економічний механізм раціонального використання природно-ресурсного потенціалу / П. І. Коренюк // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. парць. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – Ч. II. – С. 50–59.

31. Костицький В. В. Екологічна функція держави та економіко-правовий механізм охорони довкілля / В. В. Костицький // Право України. – 2004. – № 1. – С. 147–148.

32. Маринич О. М. Фізична географія України / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2005. – 511 с.

33.Методи вирішення екологічних проблем: монографія / [О. Ф. Балацький, В. Н. Кислий, А. А. Швіндіна та ін]: під. ред. Л. Г. Мельника, Є. В. Шкарупи. - Суми: СумДУ, 2010. - 663 с.

34.Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukraine.fibl.org>.

35. Моніторинг земельних відносин в Україні : 2020-2021 роки : статистичний щорічник / підготовлено за підтримки Світового банку та ЄС «Підтримка прозорого Управління земельними ресурсами в Україні [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: kse.org.ua/download.php?downloadid=1081.

36.Назарук М. М. Соціальна екологія : взаємодія суспільства і природи : навч. посіб. / М. М. Назарук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 348 с.

37.Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 р. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT&K. – 2014. – 258 с.

38.Никитюк О. А. Аналіз міжнародної і національної нормативних баз у сфері безпечності та якості сільськогосподарської продукції / О. А. Никитюк // Агроєкологічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 38-42.

39.Никитюк О. А. Сертифікація і стандартизація продукції органічного землеробства / О. А. Никитюк // Агроєкологічний журнал. – 2009. – № 2. – С. 26-31.

40.Органік в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.

41.Органічна карта України : дані оперативного моніторингу про основні показники органічного сільського господарства від 19 органів органічної сертифікації, які працюють в Україні, Офісу підтримки реформ при Міністерстві аграрної політики та продовольства України та міжнародного органу сертифікації «Органік Стандарт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://organicinfo.ua/shared/promo/60/3/Organic%20map%20of%20Ukraine_UA.jpg.

42.Органічне без меж. Європейський досвід для полтавських аграріїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poltava.to/project/5486/>.

43. Органічне виробництво в Україні: реалії та перспективи // Міністерство аграрної політики та продовольства України Департамент продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/TarasKutoviy/ss-72695482>.

44. Пех І. Д. Педагогіка вищої школи / І. Д. Пех, В. П. Андрющенко, І. С. Волощук. – К. : Педагогічна думка. – 2008. – 256 с.

45. Правила для виробників сертифікованої органічної продукції [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.organic.com.ua.

46. Рудницька О. В. Формування попиту на органічну продовольчу продукцію в Україні : аналіз і перспективи / О. В. Рудницька // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 116–120.

47. Світ органічного сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://shop.fibl.org/CHde/mwdownloads/download/link/id/1202/?ref=1>.

48. Світове органічне сільське господарство. Статистика та нові тенденції 2021 / Хельга Вімер, Джулія Лерноуд (ред.) // Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL), м. Фрік, Швейцарія, Міжнародна федерація органічних сільськогосподарських рухів – Органік Інтернешил (IFOAM – Organic International), м. Бонн, Німеччина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2021.html>

49. Сокол М. Правові засади виробництва органічної сільськогосподарської продукції / М. Сокол // Історико-правовий часопис. – 2017. – № 2. – С. 79–84.

50. Сосницька Я. Органічне сільське господарство та його розвиток в Україні: суспільногеографічні аспекти / Я. Сосницька, Ю. Суровцова, О. Цуз // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – № 14 (339) : Географічні науки. – С. 68–72.

51. Сосницька Я. С. Еколого-економічні особливості розвитку органічного сільського господарства в Україні / Я. С. Сосницька, З. К. Карпюк, Т. В. Шевчук // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. – С. 61–74.

52. Стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : min-agro.gov.ua/system/files.

53.Стецишин П. О. Основи органічного виробництва / П. О. Стецишин, В. В. Рекуненко, В. В. Пиндус. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 520 с.

54.Царенко О. М. Економічні проблеми виробництва екологічно чистої агропромислової продукції (теорія та практика) / О. М. Царенко. - К.: Аграрна наука, 1998. - 256 с.

55.Чайка Т. О. Розвиток органічного виробництва в аграрному секторі економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Т. О. Чайка. – Миколаїв, 2012. – 322 с.

56.Чудовська В. А. Фактори формування вітчизняного ринку органічної сільськогосподарської продукції / В. А. Чудовська // АгроСвіт. – 2012. – № 18. – С. 40-44.

57.Чудовська В. А. Соціально-економічна ефективність органічного виробництва / В. А. Чудовська // Економіка та підприємництво. - 2013. - № 11 (40). - С. 289-293.

58.Чудовська В. А. Напрями підвищення еколого-економічної ефективності виробництва органічної сільськогосподарської продукції / В. А. Чудовська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 4. – С. 75-81.

59.Чудовська В. А. Організаційно-економічний механізм розвитку виробництва органічної продукції / В. А. Чудовська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 1. – С. 91–98.

60.Чудовська В. А. Сертифікація виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні / В. А. Чудовська // Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe : zbiór raportów naukowych (Polska, Kraków, 29–31 stycznia 2013 r.) – Kraków : Diamond trading tour, 2013. – S. 152–154.

61.Чудовська В. А. Стримуючі фактори розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні / В. А. Чудовська // Стратегія збалансованого розвитку агроecosистем України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 березня 2013 р.). – К. : ТОВ «ДІА», 2013. – С. 168–169.

62.Шаблій О. І. Основи суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.

63.Шкуратов О. І. Органічне сільське господарство : еколого-економічні імперативи розвитку : монографія / О. І. Шкуратов, В. А. Чудовська, А. В. Вдовиченко. – К. : ТОВ «ДІА», 2015. – 248 с.

64.Шкуратов О. І. Оцінка земель в процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О. І. Шкуратов // АгроСвіт. – 2013. – № 24. – С. 13–17.

65.Шкуратов О. І. Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України : монографія / О. І. Шкуратов, Н. В. Кюрчева. – К. : ТОВ «Кондор», 2011. – 338 с.

66.Шкуратов О. І. Сутність органічного сільського господарства : концептуальний підхід / О. І. Шкуратов // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 4. – С. 68–71.

67.Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні / О. Шубравська // Економіка України, 2008. – № 1. – С. 53–61.

68.Яценко О. М. Світовий ринок органічної продукції : сучасний стан і перспективи розвитку / О. М. Яценко, Ю. С. Завадська // Екологічні, технологічні та соціально-економічні аспекти ефективного використання матеріальної бази АПК. – Львів : національний агроуніверситет, 2008. – С. 271–278.

69.Agriculture and Rural Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/>

70.Definition of Organic Agriculture [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт International of Organic Agriculture Movements (IFOAM). – Режим доступу : <http://www.infoam.org>.

71.Infocentrum PRO-BIO ligy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.toulcuvdvur.cz/>